

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА
ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної магістерської роботи
на тему: «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику»

Виконав: студент 6 курсу, групи ОПМ-61
напряму підготовки 05 - "Соціальні та поведінкові науки"
денного відділення спеціальності 052 «Політологія»
Кирєєв Антон Сергійович

Керівник к. філос. н, доцент кафедри політології:
Баталов Олексій Анатолійович

Рецензент к. філос. н., доц.,
проф. кафедри філософії
Харківського національного
університету радіоелектроніки
Тіхонова Л. А.

(наук.ступінь, посада, прізвище та ініціали)

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Спеціальність 052 «політологія»

Освітньо-професійна програма «Глобальні студії та світова політика»

Рівень вищої освіти: другий (магістратура)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

О.А. Фісун

Підпис _____ ініціали, прізвище

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу магістра

Кирєєва Антона Сергійовича

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику»

керівник роботи Баталов Олексій Анатолійович, кандидат філософських наук, доцент кафедри політології

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від

2. Строк подання студентом роботи 15 грудня 2024 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1.Розглянути історичний розвиток концепцій «культура» та «цивілізації».

2.Проаналізувати теорію «зіткнення цивілізацій» Семюеля Гантінгтона.

3.Проаналізувати альтернативні теорії щодо «зіткнення цивілізацій».

4.Дослідити вплив міжцивілізаційних конфліктів на сучасну політику.

5. Користуючись теорією «зіткнення цивілізацій» визначити причину війни між Україною та Росією.

6. Дослідити роль медіа та пропаганди у посиленні міжцивілізаційних конфліктів.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи	Строк виконання етапів
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	17.09.2023
2	Затвердження теми роботи	21.09.2023
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	26.09.2023
4	Написання змісту до дипломної роботи	23.11.2023
5	Написання першого розділу та написання висновків до нього	30.01.2024
6	Написання другого розділу та написання висновків до нього	16.08.2024
7	Написання третього розділу та написання висновків до нього	29.11.2024
7	Написання вступу до роботи	07.12.2024
8	Написання висновків до роботи	08.12.2024
9	Оформлення списку використаних джерел	10.12.2024
10	Написання анотації	12.12.2024
11	Фінальні корегування роботи, її доопрацювання	12.12.2024
12	Підготовка доповіді до виступу на захисті дипломної роботи	15.12.2024
13	Підготовка презентації до виступу на захисті дипломної роботи	15.12.2024
14	Підготовка до виступу на захисті дипломної роботи	16.12.2024

5. Дата видачі завдання _____

Здобувач вищої освіти _____ А. С. Кирєєв
(підпис)

Керівник роботи _____ О. А. Баталов

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В. Н. КАРАЗІНА
ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ
МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБОТИ**

Направляється студент *Кирєєв Антон Сергійович* до захисту кваліфікаційної магістерської роботи за спеціальністю 052 – політологія на тему: «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику»
Кваліфікаційна магістерська робота і рецензія додаються.

Декан філософського факультету _____ Карпенко І.
В.

Довідка про успішність

Кирєєв Антон Сергійович за період навчання на філософському факультеті з 2023 року до 2024 року повністю виконав навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:
відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Фахівець 1 категорії
навчального центру організації
освітнього процесу філософського факультету _____ Рєвкова Н.
Є.

Висновок керівника кваліфікаційної магістерської роботи

Студент *Кирєєв А. С.* виконав кваліфікаційну магістерську роботу на тему «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику», що присвячена дослідженню прояву зіткнення цивілізацій, а також їх впливу на сучасну світову політику.

Керівник кваліфікаційної магістерської роботи:
к. філос. н, Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри політології _____

Баталов О. А.

2024 року

**Висновок кафедри про кваліфікаційну (кваліфікаційну магістерську)
роботу**

Кваліфікаційна магістерська робота розглянута. Студент Кирєєв А. С.
допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології _____

Фісун

О.А.

_____ 2024 року

\

ВІДГУК

наукового керівника на кваліфікаційну роботу магістра «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику» Кирєєва Антона Сергійовича, здобувача наукового ступеня магістра зі спеціальності 052 «Політологія»

Кваліфікаційна робота магістра Кирєєва А.С. присвячена аналізу впливу зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику.

Тема роботи є безумовно актуальною, оскільки висвітлює цивілізаційні причини багатьох конфліктів у сучасному світі. Особливу цікавість роботи надає дослідження поточної повномасштабної російсько-української війни, як результату саме «зіткнення цивілізацій».

Метою кваліфікаційної роботи було дослідження впливу міжцивілізаційних конфліктів на формуванні сучасної світової політики.

Також магістр послідовно виконав такі завдання дослідження:

- розглянув історичний розвиток концепцій «культура» та «цивілізації»;
- проаналізував теорію «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона;
- проаналізував альтернативні теорії щодо «зіткнення цивілізацій»;
- дослідив вплив міжцивілізаційних конфліктів на сучасну політику;
- користуючись теорією «зіткнення цивілізацій» визначив причину війни між Україною та Росією;

- дослідив роль медіа та пропаганди у розгортанні міжцивілізаційних конфліктів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (загальна кількість 84). Загальний обсяг роботи (без анотацій) – 98 сторінок.

До несуттєвих недоліків роботи можна віднести надмірну акцентуацію саме на теорії С. Гантінгтона, іншим теоріям цивілізацій приділено суттєво менше уваги.

Вважаю, що мету кваліфікаційної роботи було досягнуто, а проблематику розкрито достатньою мірою. Відповідно, робота є оригінальним і закінченим науковим дослідженням. Кирєєв А.С. показує достатнє розуміння теми і здатність аналізувати вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику.

Отже, як науковий керівник, я вважаю, що робота Кирєєва А.С. заслуговує на оцінку «відмінно», а сам дослідник – на присудження наукового ступеня магістра зі спеціальності 052 «Політологія».

Науковий керівник
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

О.А. Баталов

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу магістра

здобувача вищої освіти 6-го курсу групи ОПМ-61 денної форми навчання

спеціальності 052 «Політологія» освітньо-професійної програми

«Глобальні студії та світова політика»

кафедри політології філософського факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Кирєєва Антона Сергійовича

на тему: «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику»

Актуальність теми дослідження Кирєєва Антона Сергійовича обумовлена зростанням значення міжцивілізаційних конфліктів у сучасних міжнародних відносинах. Особливий акцент зроблено на війні в Україні, яка розглядається як приклад зіткнення цивілізацій. Також досліджується роль глобалізації, пропаганди та інформаційних війн у сучасних міжцивілізаційних конфліктах.

Структура даної кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків і списку використаних джерел (84 найменування).

Робота відзначається спробою адаптувати класичну теорію Семюеля Гантінгтона до сучасного міжнародного контексту (і перш за все це стосується війни між Україною та Росією). Це є достатньо відчутним внеском у розширення дослідницького поля міжцивілізаційних конфліктів у вітчизняній політології. Практична значущість роботи полягає у можливості використання її висновків при розробці стратегій вирішення міжцивілізаційних конфліктів.

Робота має як переваги, так і недоліки.

До переваг можна віднести: структурованість та логіку дослідження (всі три розділи логічно поєднані та чітко структуровані); використання ґрунтовної теоретичної бази (автор використав широкий спектр теоретичних підходів, включаючи ідеї Семюеля Гантінгтона, Френсіса Фукуями, Освальда Шпенглера). Також автор запропонував власне переосмислення теорій вказаних

дослідників. Можна відзначити глибокий аналіз подій війни в Україні з позицій цивілізаційних аспектів конфлікту.

До недоліків роботи можна віднести односторонність акцентів (у роботі значна увага приділяється західній, православної та ісламській цивілізації, тоді як інші, зокрема африканська чи латинська цивілізації, розглянуті поверхово). Також робота значною мірою спирається на теоретичні узагальнення, тоді як емпіричний аналіз залишається недостатньо розвиненим.

Отже, робота Киреева Антона Сергійовича є достатньо ґрунтовним дослідженням впливу зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику. Вона вирізняється аналітичністю, логічністю та новизною підходів щодо адаптації класичних теорій. Разом із тим, доповнення роботи більш широким спектром цивілізаційних прикладів могло б підвищити її практичну значущість.

В цілому кваліфікаційна робота магістра «Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику» заслуговує на оцінку «відмінно», а її автор, Киреев Антон Сергійович, безумовно, є гідним для присвоєння кваліфікації магістра з політології.

Рецензент:

к. філос. н., доц.,
проф. кафедри філософії
Харківського національного
Університету радіоелектроніки

(Підпис)

Тіхонова Л. А.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ.....	6
1.1. Історичний розвиток концепції цивілізації.....	6
1.2. Семюель Гантінгтон та його теорія зіткнення цивілізацій.....	13
1.3. Інші наукові підходи до вивчення «цивілізаційного аспекту».....	21
Висновки до Розділу I.....	29
РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	31
2.1. Аналіз сучасних міжцивілізаційних конфліктів.....	31
2.2. Політичні та дипломатичні механізми вирішення міжцивілізаційних конфліктів.....	40
2.3. Майбутнє світової політики в контексті міжцивілізаційних конфліктів.....	46
Висновки до Розділу II.....	51
РОЗДІЛ III. ВПЛИВ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	53
3.1. Початок війни в Україні, як виклик західній цивілізації.....	53
3.2. Аналіз зовнішньополітичних стратегій держав у контексті міжцивілізаційних конфліктів.....	59
3.3. Роль інформаційних воєн у міжцивілізаційних конфліктах.....	66
Висновки до Розділу III.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
Список використаних джерел	87

ВСТУП

Актуальність роботи полягає у дослідженні впливу зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику. Сучасний світ перебуває у стані динамічних змін, що супроводжуються численними викликами, зокрема, культурними, політичними, економічними та соціальними. У цьому контексті теорія «зіткнення цивілізацій», запропонована Семюелем Хантінгтоном, набуває особливої актуальності, адже дозволяє по-новому дослідити природу глобальних конфліктів крізь призму міжцивілізаційного протистояння – на відміну від попереднього часу, коли конфлікти були значною мірою обумовлені ідеологічними чи економічними чинниками, детермінуються відмінностями цивілізацій. Це включає конфлікти між різними релігійними традиціями, культурними моделями та політичними системами, що формують сучасний глобальний порядок. Якщо в ХІХ столітті Ніцше припустив, що «Бог помер», то ХХІ століття можна вважати «Воскресінням Бога», на тлі міжцивілізаційних конфліктів.

Сьогодні світ стає світком численних конфліктів, які можна інтерпретувати по-різному, однак, якщо дивитись на них крізь призму зіткнення цивілізацій, то ми будемо мати більше відповідей на поставлені питання щодо причин конфліктів у сучасному світі. Серед них: війна в Україні, терористичні акти, напружені відносини між США та Китаєм – всі вони виступають наслідком «зіткнень цивілізацій». Проте війна в Україні виступає найяскравішим прикладом боротьби між західними демократичними цінностями та авторитаризмом.

Питання глобалізації також додає актуальності роботи, бо глобалізація зближує культури, що не лише сприяє обміну ідеями, але й загострює відмінності між цивілізаціями, тим самим провокуючи протиріччя. У цифрову епоху, коли інформаційні технології стають частиною повсякденного життя, міжцивілізаційні конфлікти набувають нових форм. Пропаганда, маніпуляції у медіа, фейкові новини стають інструментами впливу, що

посилює відмінності між цивілізаціями, створюючи викривлене уявлення про інші культури й формуючи бар'єри для діалогу.

Актуальності роботі також додає війна в Україні, що є прикладом «зіткнення цивілізацій», бо цей конфлікт не є війною України проти Росії, а є війною Росії проти світового порядку та безпосередньо проти Заходу. Цей конфлікт не лише змінює баланс сил у Європі, але й впливає на світовий устрій, надаючи шанс недемократичним державам ефективно протистояти Заходу.

Традиційні дипломатичні й політичні механізми врегулювання конфліктів часто виявляються неефективними у випадках, коли протистояння мають цивілізаційну природу, що вимагає нових підходів, як міжкультурний діалог та інтеграція цінностей різних цивілізацій.

Таким чином, актуальність цього дослідження міжцивілізаційних конфліктів полягає не лише у спробі дослідити сучасні світові процеси, але й у окресленні контурів майбутніх стратегій створення стабільного та безпечного світу. Поглиблений аналіз цієї теми дозволяє не лише краще розуміти сучасні процеси, але й прогнозувати їхній розвиток, що є надзвичайно важливим для України, яка перебуває на передовій боротьбі за збереження своїх західних цивілізаційних цінностей.

Ступінь наукової розробленості. Тема міжцивілізаційних конфліктів була предметом досліджень багатьох вчених, не лише західних, але й вітчизняних. Серед західних дослідників перш за все можна назвати основоположника теорії «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона та інших видатних вчених: О. Шпенглера, Ф. Фукуяму, А. Сен, Г. Кюнга та Джо. Ная. З вітчизняних це І. Франко, Д. Донцов, О. Баган, Ю. Гук, та Павленко Ю. В.

Мета роботи полягає у дослідженні впливу міжцивілізаційних конфліктів на формуванні сучасної світової політики.

Завдання підпорядковані меті дослідження:

- 1) Розглянути історичний розвиток концепцій «культура» та «цивілізації».
- 2) Проаналізувати теорію «зіткнення цивілізацій» Семюеля Гантінгтона.
- 3) Проаналізувати альтернативні теорії щодо «зіткнення цивілізацій».
- 4) Дослідити вплив міжцивілізаційних конфліктів на сучасну політику.
- 5) Користуючись теорією «зіткнення цивілізацій» визначити причину війни між Україною та Росією.
- 6) Дослідити роль медіа та пропаганди у посиленні міжцивілізаційних конфліктів.

Об'єктом дослідження є світова політика.

Предметом дослідження є міжцивілізаційні конфлікти та їхній вплив на світову політику.

Гіпотеза: міжцивілізаційні конфлікти є важливим фактором, що визначає сутність сучасного світоустрою.

Наукова новизна роботи полягає в адаптації класичної теорії міжцивілізаційних конфліктів до сучасного контексту, зокрема, проведено аналіз впливу війни в Україні на світові процеси.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (загальна кількість 84). Загальний обсяг роботи – 96 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗІТКНЕННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

1.1. Історичний розвиток концепції цивілізації

Протягом тисячоліть мислителі різних народів мали своє уявлення про те, як і чому саме їх культура і цивілізація є особливою та які інші культури є «суміжними» або «варварськими». Якщо ж казати більше про розвиток саме концепції цивілізації, то ми побачимо, що таке поняття як «цивілізація» нерозривно пов'язане з іншим поняттям – «культурою», тому щоб зрозуміти, як саме формуються цивілізації та чи є «сучасні» цивілізації аналогами цивілізацій, які були сформовані ще в давнину треба зрозуміти саме витоки та еволюцію таких понять, як «цивілізація» та «культура».

Витоки та еволюція понять «цивілізація» та «культура»

Головною проблемою для розуміння цих значущих питань – є те, що досі в науковому середовищі нема консенсусу стосовно розуміння цих понять, бо на даний момент склалися дві основні моделі розуміння цих понять – циклічна та лінійна. При чому в певний час ми дійсно можемо побачити наративи як однієї, так і іншої моделі, бо, наприклад, кажучи про цивілізації та культур, які формувалися на основі землеробства ми зачасту використовуємо саме циклічну модель, бо цивілізації виникали, змінювали один одну, однак «наслаювалися» один на одну, так після занепаду Римської цивілізації «варвари» продовжували бути нащадками тієї цивілізації та й досі остаточно частина римської цивілізації досі повністю не зникла. Кажучи ж про лінійну модель – треба зазначити, що вона є саме провідною у таких напрямках, де є кінцева мета, наприклад, коли ми кажемо про історію, як лінію неухильного прогресу, чи то до «виходу до космічної ери», чи до «настання соціалістичного світоустрою» [1].

Сам термін «цивілізація» у європейській філософській традиції з'явився у XVIII столітті, під час розвитку епохи Просвітництва, коли

розвиток науки, освіти та моралі розглядався як ознака прогресу. Цей термін використовувався саме для опису суспільного розвитку, як, наприклад у праці Монтеस्क'є «Про дух законів», де сам термін цивілізація поєднувався з верховенством закону та політичною організацією [2].

З іншого боку термін «культура» мав інший вектор розвитку, так у 18 столітті Йоганн Гердер наполягав на тому, що термін «культура» - це основа національної ідентичності, і ніяк не пов'язана з цивілізаційним аспектом, через що великий проміжок часу культура представлялась, як внутрішній світ, а цивілізація – як зовнішній прояв націй [3].

Однак це твердження не є доречним, бо вже з початку ХХ століття поняття культура стало більш ширшим та спеціалізованим. Засновник культурної антропології, Франц Боас, наголошував на важливості розуміння культури як сукупності унікальних звичаїв, традицій і символів, що визначають спосіб життя певної спільноти, тому «культури» є дуже умовними та самодостатніми поняттями, через що їх неможливо ієрархічно порівняти, чи, наприклад, об'єктивно оцінити [4]. Або ж пізніше, як Кліффорд Гірц, який висунув ідею, що культура – це система знань та цінностей, яка допомагає людям розуміти та інтерпретувати світ, де, наприклад, закладена основа у розумінні шлюбу, чи якісь «ритуальні» свята, які є частиною людства, незалежно від віросповідання чи від мовних факторів [5].

Значний вплив на розвиток розуміння «цивілізацій» як явища, яке є найбільшим подібним до сучасного мав німецький історик та публіцист – Освальд Шпенглер. Саме в його праці «Занепад Європи» було обрано інший підхід для розуміння цивілізацій та культур, бо саме він у пошуках відповіді на питання що є цивілізація обирає не описувати історію окремих держав, а саме описувати культуру цих держав та шукати подібності. Саме він розробляє ідею того, що неможна уніфікувати усе людство на земній кулі, бо якщо проаналізувати різноманітні культури можна побачити, що існує перелік культур, які є схожими, а виходячи з цього одно масштабними та

рівноцінними до таких саме культур. Що, до речі на момент написання праці було дійсно проривом, бо саме Європа володіла світом, були колоніальні держави, а світ ділився на «Європейську цивілізацію» та «іншу» [1].

Шпенглер розуміє, що цивілізації як з'являються, так і занепадають, але все ж таки іноді є цивілізації, які перебувають у «непорушному» стані, вони можуть існувати віками, переходячи від одного завойовника до іншого, однак не міняючи старих норм, такі цивілізації є імперіями і вироджуються саме через знищення цих імперій [6].

Доводячи те, що кожна культура має власне «життя», створює свої цивілізації та цінності автор приходиться до висновку, що вже сформована культура не може нічого запозичити або передати таким саме сформованим культурам, бо людина певної сформованої культури просто не може сприймати традиції або норми чужої культури. Китаєць або Європейець чи Африканець – вони всі дивляться на світ по-різному [7].

Тобто Освальд Шпенглер розділив окремо цивілізацію та культуру, де культура – це духовні, естетичні та творчі досягнення народу, а цивілізація – технократичні досягнення, які зачасти є універсальними, як правова система чи матеріальний аспект. Тому в його розумінні існують представники європейської культури – це держави Європи, та існує Європейська імперія – США [6].

У ХХ столітті поняття цивілізація також починає трансформуватися, з терміна, який пояснював «різницю» між розвиненими і нерозвиненими народами він трансформувався у матеріальні досягнення суспільства. Британський археолог Гордон Чайлд запропонував розглядати цивілізацію саме з боку соціально-економічних характеристик, як поява міст чи законів, влади [8].

Остаточне поєднання термінів «цивілізація» та «культура» зробив Семюель Гантінгтон у своїй праці «Зіткнення цивілізацій», де розглянув

цивілізації, як великі культурні утворення зі своєю мовою, релігією, звичаями та історичним минулим. А з цього виходить, що як існує велика кількість культур – існує і велика кількість цивілізацій, через що світ поділений саме за цивілізаційними лініями, а не за національними чи політичними кордонами [9].

До цього ж, коли ми кажемо про «цивілізацію» треба також розуміти, що в це слово сучасні вчені закладають також термін культури, через що дуже часто ці терміни є взаємодоповнюючими, найбільше про це говорить дослідження американських культурологів, які ще у 1952 році проаналізували 164 визначення терміну «культура», та дійшли до висновку, що в більшості випадків під словом «культура» вживають саме значення «цивілізації», що дає нам право ототожнити ці два поняття, тож далі ці два терміни будуть використовуватись як синоніми [10].

Основні характеристики цивілізацій

Якщо ми будемо казати про основні характеристики цивілізацій то прийдемо до такого висновку, що цивілізації є складними соціокультурними утвореннями та мають дуже специфічні і складні характеристики, що включають в себе соціальну організацію, економічний розвиток, релігійні та політичні системи та особливості взаємодії з іншими цивілізаціями. Через те, що основні характеристики цивілізацій є таким багатовекторним поняттям різні вчені акцентували свою увагу на різних аспектах цих характеристик.

Наприклад, той самий Гордон Чайлд, вважав, що соціальна організація є основою цивілізації, наявність державності, правової системи, ієрархії та влади стоїть на шляху до формування цивілізації, саме «міська революція» в кінці чотирьох тисяч років до нашої ери запустила цей процес[8]. До цього ж розуміння основної характеристики цивілізацій можна віднести Гантінгтона, який розглядав цивілізацію як найвищу форму культурної ідентичності, що забезпечує соціальну координацію через спільні цінності, як, наприклад

«західна цивілізація», що об'єднує суспільства з християнською спадщиною, демократичними ідеями та верховенством права [9].

У той час представник марксистської традиції, Карл Маркс, вважав, що основа будь-якої цивілізації – це економічна стабільність, що забезпечується рівнем розвитку ремесел, торгівлі та сільського господарства. У марксистській політологічній школі саме боротьба між власниками засобів виробництва та робітниками є головним рушієм у створенні та розвитку цивілізацій [11]. Чи, наприклад, Джаред Даймонд у праці «Зброя, мікроби та сталь» приходить до висновку, що економічні аспекти мають вплив на технологічні особливості, що в свою чергу характеризує саму цивілізацію, як домінуючу чи «нерозвинену» [12]. Також до економічного аспекту у домінуванні над формуванням цивілізації вдало висловився американський вчений Дуглас Норт, бо зазначав, що культура та ідеологія значною мірою визначають економічний розвиток та тип самим впливають розвиток цивілізацій [13], як, наприклад, середньовічна Японія, де люди просто відмовилися від вогнепальної зброї, бо це була «непочесна» зброя.

Вчені, як Арнольд Тойнбі, Кліффорд Гірц та Освальд Шпенглер, вважали що основним аспектом, який характеризує цивілізацію є саме культурна спадщина, а тому саме від культури залежить «життя» цивілізації, при занепаді культури – занепадає і цивілізація. Арнольд Тойнбі вважав, що цивілізації є циклічними, вони зароджуються, зростають, розквітають і занепадають, а саме культура та її розвиток є визначальним чинником, що підтримує життєздатність цивілізації [14]. Гірц же вважав, що кожна цивілізація побудована на культурі, яка «показує» носіям як жити та як мислити, через що зрозуміти іншу цивілізацію можливо лише з точки зору їх культури [15], що приводить нас до висновку, де при зміні «носіїв інформації» руйнується й цивілізація, як, наприклад було при «катастрофі епохи бронзової доби». Додатково Шпенглер вважав, що кожна цивілізація –

це перехід від пікового розвитку культури, що призводить до подальшого «спрощення» культури та виродженням цивілізації у імперію [6].

У релігійних та політичних аспектах характеристики цивілізації головним вченим можна виділити Макса Вебера, який вважав, що політика та релігія є фундаментальними компонентами цивілізацій та впливають на економічну та політичну поведінку суспільств. Наприклад, якщо в католицизмі існує напруга між етикою та насильством, то протестантизм абсолютно легітимізує державу, однак не треба думати, що християнська культура породила насилля, ідеї Лютера лише розширили традиційну християнську етику, бо наприклад у ісламі, було відоме насилля як засіб захисту віри, що вже може характеризувати цивілізації, в яких релігія відіграє велику роль у політичному житті [16].

Взаємодія між цивілізаціями є теж одним з основних характеристик цивілізацій, бо жодна цивілізація не може бути «замкнена» у собі і аж ніяк не контактувати з сусідніми. Цікавим фактом цього також є те, що на цю думку різні вчені мають свій погляд, політолог Френсіс Фукуяма, наприклад наголошував, що через глобалізацію, яка руйнує традиційні кордони цивілізації просто не можуть існувати у вакуумі, вони вимушені бути «включеними» у глобальний світ, що породжує свої конфлікти чи форми співпраці, що ще більше підкреслює особливості та виокремлення цивілізацій [17]. Водночас, Гантінгтон попереджав, що після «розвалу» ідеологічного розмежування світу все більшу роль відіграють цивілізації, які через відмінності стають джерелом конфліктів та збільшують ризик зіткнення цивілізацій [9]. Або ж думки Юргена Габермаса у значенні «комунікативної дії» при розгляданні міжкультурного діалогу, які направлені на зниження напруги між культурами та пошуку «спільної мови» при діалозі [18].

Розмежування цивілізаційного та національного підходів

При розгляді концепції цивілізації треба також розмежувати цей підхід з національним підходом, бо хоч вони і взаємодіють у багатьох аспектах та доповнюють один одного, однак вони все ж таки мають різну специфіку, наприклад, Франція хоч і є частиною західної цивілізації, однак разом з цим зберігає унікальну культуру на національну свідомість.

Виходячи з цього суть національного підходу полягає на аналізі окремих держав чи націй, він акцентується на дослідженні розвитку держав, формуванні їх ідентичності та політичної системи. Тобто головними відмінностями між двома підходами є те, що в цивілізаційному підході великий масштаб аналізу, коли в національному – лише на аналізі окремої держави. При цьому сам термін нація є доволі сучасним, через що проміжок часу між цивілізаційним та національним підходами є теж різним. Ну і сама сутність цих підходів суттєво відрізняється, бо цивілізаційний підхід формується через вивчення спільних цінностей, релігії та культури, тоді як національний – на мові, території та політичній структурі. До цього ж, політолог Роберт Кіохейн стверджував, що глобалізація сприяє зміцненню міжцивілізаційних зв'язків, але разом з цим і підвищує значення національної ідентичності як реакції на зовнішні виклики [19]. Таким чином національний підхід лише доповнює цивілізаційний, дозволяючи врахувати локальні особливості в межах глобальних процесів.

1.2. Семюель Гантінгтон та його теорія зіткнення цивілізацій

Праця «Зіткнення цивілізацій» хоч і була написана у 1996 році видатним американським політологом і професором Гардвардського університету Семюелем Гантінгтоном, однак жодним чином не втратила актуальності, а навпаки, через загострення світового правопорядку все більше пояснює події, які відбуваються у сучасному світі на тлі війни між Україною та Росією, підтримкою другої Північною Кореєю та комуністичним Китаєм, війною у секторі Газа та можливою війною між Китаєм та Тайванем. Так, наприклад, відома Мюнхенська промова Путіна у 2007 році, де термінологія практично повністю запозичена або повторена з цієї праці, там зустрічається: «поліцивілізаційність», «подвійні стандарти», «універсалізм культури», «критика ліберальної демократії західного зразка», відмова заходу від західних ідей, глобалізм, у Гантінгтона не вистачає лише визначення поняття «балансу інтересів». Можна звісно скептично ставитись до цієї праці, однак тоді можна прийти до такого висновку, що цю книжку багато де використовували як методологічну основу, а логіку з цієї книги використовували у всьому світі, бо Гантінгтон прогнозував та «влучив» у багатьох проявах сучасної політики [20].

Цікавим фактом є те, що цю працю Семюель Гантінгтон писав як реакцію на оптимістичний підхід до глобалізації та на ідею «кінця історії» Фукуями, де заперечив тезу про універсальність та «перемогу» західної моделі. Бо саме через закінчення Холодної війни конфлікти у світі стали зумовлені не ідеологічними чи економічними протиріччями, а саме культурними розломами, де найбільш гарячими будуть місця розлому, де межують чи відбувається зіткнення цивілізацій як, наприклад, війна між Україною та Росією [9 с. 14-16].

Це і є головною ідеєю праці, однак далі автор приводить нам аргументи та намагається дати своє бачення майбутніх світових трансформацій, намагається аргументувати, чому західна культура не може бути універсальною та чому закінчення холодної війни – це лише новий початок

конфліктів, а не час «світового спокою». Також треба додати, що ця праця не є хрестоматією або точним пророцтвом щодо майбутнього світу, а є лише способом пояснення та інтепритації процесів, які відбуваються у світі, тому, звісно, що не всі конфлікти у світі проходять на межі зіткнення цивілізацій. Однак логіка такого спрощення проста, бо при збільшенні факторів сама парадигма переросте у простий опис дійсності та унеможливить якесь прогнозування дій, найкращій приклад можна навести з мапою і фотом із супутника, так фото з супутника є більш деталізованим та повним, однак для орієнтації на місцевості краще використовувати менш детальну мапу.

Проблема універсальності «західної культури»

За Гантінгтоном проблема західної культури полягає у тому, що вона свято вірить, що вона є універсальною, бо вона першою себе такою проголосила, через низку релігійних факторів, а саме – місіонерської діяльності, де з релігією передаються і західні норми, як невід’ємна частина західної цивілізації. До того ж, те, що в міру економічного розвитку та технологічного прогресу, західна культура була на території інших цивілізацій та була представлена на території усіх континентів – є об’єктивним фактом. На той час, Захід був найбільш багатим та розвиненим регіоном світу, через що європейці дійсно могли вважати, що інші цивілізації, дивлячись на їх розвиток за простою логікою просто самі будуть бажати стати однією частиною цієї цивілізації. Тобто виходить, що прагнення «доєднати» інші цивілізації до розвитку і багатства Західної цивілізації є богоугодною справою та благом для тих, кого доєднують [9 с. 74-77.].

Перш ніж розглядати стереотипи стосовно «універсальної» західної культури треба розуміти, а що взагалі культура заходу та чим вона сформована? По-перше, це античний спадок, з якого захід успадкував Грецьку філософію, Римське право та християнство. По-друге католицизм та протестанство, що придало заходу відчуття єдності, що відрізняло його від Турок чи Японців. По-третє, європейська мова, арабська, мандарин, російська

– всі ці мови є базовими мовами своїх цивілізацій, захід же успадкував латинь, мову, яка зараз вважається мертвою, однак від якої пішла велика кількість романських європейських мов, та від германської мовної групи, яка теж не було одноманітною. По-четверте, чітке розподілення на світську та духовну владу, такий дуалізм домінував у історії західної цивілізації, це зіткнення інтересів церковної та світської влади мали місце лише у західній цивілізації. По-п'яте, західна цивілізація успадкувала від Римської імперії домінування закону, в інших же імперіях закон, як фактор, який впливав на свідоме рішення людей відігравав значно меншу роль. По-шосте, класовий плюралізм, у багатьох середньовічних суспільствах виникли та продовжують існувати групи, які не засновані на засадах браку, як монастирі, феодалі, гільдії, сила феодалної аристократії була достатньою, щоб заважати побудувати повністю абсолютну владу, до того ж саме класовий плюралізм породив відповідні регулюючі органи, які теж стали невід'ємною частиною західної цивілізації. І останньою базою західної цивілізації є індивідуалізм, що виник саме у поєднанні усіх вищеперерахованих аспектів, який навіть зараз не має схожих рис у світі. Ці практики та концепції, певною мірою є унікальними та навали переваги західної цивілізації та відрізняє її досі цю цивілізацію між іншими [9 с. 97-101].

Виходячи з характеристики західної цивілізації можемо зрозуміти, чому «глобальний захід» не сформувався, а з розвитком технологій світ не просто швидко змінився, а ще й до того ж «утиснувся». Хоча навіть і з цим, не всі держави-колонії доєдналися до Західної культури, а сформували свою цивілізацію, Латиноамериканську, наприклад, бо були сформовані ще під час колонізації. Після Другої Світової війни проходив процес деколонізації, однак незважаючи на те, що світ є «стислим», тобто новоутворені держави мали інформацію, пресу, засоби комунікації між цивілізаціями. З цього Гантінгтон робить висновок, що комунікація між культурами ніяк не може мати важелі впливу на самоідентифікацію людини, бо як наводить приклад сам автор цей

процес є дуже цікавим з точки зору людської психології та розуму. Жінка-психологиня в компанії різних людей з різними професіями буде ідентифікувати себе саме як психологиню, але у компанії чоловіків-психологів – як жінку. Тобто люди ідентифікують себе за такою ознакою, котра їм не належить. Наприклад, при діалозі німець та француз будуть ідентифікувати себе як німець і француз, однак якщо додати до них сирійця та єгиптянина, то німець і француз будуть вважати себе європейцями, а сирієць та єгиптянин – арабами. Тобто виходить, при «стисненні» світу народи стали не ближчими один до одного, а навпаки, побачили лише більшу різницю один від одного та почали фрагментуватись, тому саме після розвалу Радянського союзу кількість воєнних конфліктів збільшалося, і вони стали більш кровопролитними [9 с. 93].

Якщо повернутись до поширення комунікацій та розвиток засобів масової інформації, то можна звисно заперечити, що західна культура зараз є трендовою та домінуючою, наприклад, майже всі фільми – західні, мода на одяг формується під впливом заходу, популярні актори, співаки, все є витокom західної культури. Однак, разом з цим це є прикладом масової культури, яка не є західною, бо вона націлена на отримання прибутку, наприклад, якщо ми проаналізуємо зміст популярних фільмів, то побачимо, що головна тема їх: супергеройка, боевик, хорор та драма, однак вони аж ніяк не просувають ключові ідеї західною цивілізації, бо, наприклад, хто б хотів відмовитися від того, щоб стати заможною людиною? В цих ідея нема нічого західного, вони є спільними для всіх цивілізацій [9 с. 78].

Парадоксальним також є те, що деякі держави все ж таки почали процес вестернізації, бо гадали, що якщо скопіювати західні ідеї – це шлях до успіху, однак всі ці держави вестернізацію не пройшли повністю. Найкращім прикладом тут виступає Японія, яка почала вестернізацію, через поразку у Другій світовій війні, в якій до цього дуже велику роль відіграла саме ідеологія, тому ідея вестернізації була привабливою альтернативою, як

культура, що перемогла старий порядок. Японія дуже активно залучала західні ідеї та реформи, особливо у економічному секторі, однак разом з цим, при економічному диві, не почала вихваляти домінування західних ідей над японськими, через що причиною своїх економічних успіхів об'явили не вестернізацію, а свої національні особливості, як колективізм та працьовитість. Тобто навіть зараз, після 79 років вестернізації Японія аж ніяк не є частиною Західної цивілізації. Або ж, Туреччина, де після розвалу Османської імперії західні цінності активно насаджувалися населенню, а релігія відійшла на другий план. Однак, незважаючи на це, Туреччина ще досі не є Західною державою, бо, наприклад, як каже автор, держави будуть з більшим ентузіазмом економічно поєднуватись з тими, хто має спільний нащадок, тому ми бачимо, що Туреччина досі не є членом ЄС, хоча почала співпрацювати з ним у 1963 році, коли багато «звільнених» від Радянського союзу держав вже увійшли до ЄС. Як наслідок ми бачимо ре ісламізацію Туреччин, а приклад цієї держави показує нам картину, де вестернізація не допомогла державі увійти до західної цивілізації як повноправний член, і не повністю трансформувала суспільство, що під впливом економічних та політичних факторів все більше згадують про минулу ісламську культуру [9 с. 102-107].

Також цікавим фактом є те, що в західній цивілізації існує певні «подвійні стандарти», що теж ставить під питання універсальності західної культури, цитата Гантінгтона з цього приводу: «"так, але ..." - Ось ціна претензій на універсалізм. Так, ми підтримуємо демократію, але якщо вона не приводить до влади ісламський фундаменталізм; так, принцип нерозповсюдження має стосуватися Ірану та Іраку, але не Ізраїлю; так, вільна торгівля – це еліксир економічного зростання, але не в сільському господарстві; так, права людини – це проблема в Китаї, але не в Саудівській Аравії; Необхідно терміново відобразити агресію проти Кувейту, що володіє нафтою, але не напад на обділених нафтою боснійців Подвійні стандарти на

практиці – це неминуча ціна універсальних стандартних принципів.» [9 с. 283]. До цього можна і додати Україну, де захід надає допомогу, але все ж таки переймається за ескалацію конфлікту.

Роль держав у новій парадигмі та «лінії розлому»

Особливу увагу вчений приділяє до головний, найбільш кровавих та найбільш жорстоких військових конфліктів, які будуть проходити в зонах «ліній розлому», тобто у місцях, де ісламська, західна чи православна цивілізація контактують один між одним. Головну небезпеку у цьому конфлікті несе те, що у світі, де фактор культурної розбіжності відіграє ключову роль, війна між двома державами, що представляють різні цивілізації, може перетворитися у тотальне, жорстоке протистояння, бо інші страни моментально будуть допомагати «своїм», як економічно, так і військовою. Інакше кажучи, у сучасних конфліктів набагато більше ресурсів для конфліктів, через що домовитися про сталий мир або складно, або просто неможливо. Одне діло домовитися про якісь територіальні чи матеріальні речі, то можна закінчити конфлікт поступками, якщо ми кажемо про ідеологію, то її можна обговорювати, однак якщо ми кажемо про конфлікт культур, тобто конфлікт релігій, традицій, світосприйняття – то домовитися просто неможливо. Це теж один з факторів сучасного конфлікту між Україною та Росією, бо сама ціль війни – денацифікація, під якою розуміється «виколення» українського з нашої нації [9 с.432-434].

Гантінгтон поділяв держави на різні типи, а саме:

- стрижневі;
- розколоті;
- держави-учасники.

Стрижневі держави – це ті держави, які є ключовими для певних культур, бо, можна сказати, бо вони тримають цивілізацію на своїх «плечах»,

як стрижень. Такі держави є лідерами на задають тон іншим державам-учасниками у міжнародних справах. Гантінгтон вважав, що для західної цивілізації стрижневими є США, Німеччина та Франція, для китайської – Китай, для японської – Японія, а для православної – Росія. Також існують і цивілізації без таких держав – це ісламська цивілізація, бо там існує велика кількість суперечностей всередині цивілізації. Загалом, можна сказати, що стрижневі держави виступають у певній мірі стабілізатором, бо можуть представляти інтереси своєї цивілізації на міжнародній арені, разом з цим, при конфлікті між цивілізаціями саме цих держав протипоставляють на державній арені, як Китай протиставляє війну між Росією та Україною не як війну між двома державами, а як війну між Авторитаризмом з демократією, чи зі сталим світоустроєм [9 с.202-207].

Розколоти державами вчений називав ті держави, що знаходяться між двома різними культурами чи цивілізаціями і просто не можуть визначитися до якої цивілізації вони належать. У таких державах існує внутрішній розкол, що призводить до постійних внутрішніх напружень та конфліктів. Вчений відносить до розколотих країн – Туреччину, де значна частина підтримує європейську інтеграцію, а частина залишається в рамках ісламської традиції. Іншим прикладом є Мексика, яка балансує між західною та латиноамериканською цивілізаціями. Та Україна, яка є теж розколотою державою, де частина є православною цивілізацією, а частина західною, до того ж треба зазначити, що він також наголошує, що проблемою України є те, що співвідносини між Україною та Росією є аналогічними, як у Франції та Німеччині, тобто без України просто неможливо уявити православну цивілізацію, через що вона так потрібна Путіну [9 с.207-210].

Держава-учасниця – це держава, що у культурному плані ототожнює себе з однією цивілізацією, як Єгипет з ісламською цивілізацією, чи Польща з західною [9 с.203].

Критика ідей Гантінгтона

Незважаючи на те, що автор багато в чому «влучив» у своїй праці, вона не дуже відповідала дійсності, через що її досить часто критикують. Наприклад, Амарія Сен, у праці «Ідентичність на насильство» наголошує, що хоч світ і є розколотий насильством більше, ніж будь-коли раніше, однак причиною жорстокості є не міжцивілізаційна прірва, а те, що насильство підтримує ілюзію унікальної ідентичності, завдяки чому ігнорується необхідність пояснення у прийнятті рішень, щодо інтересів, моральних переконань та спільної ідентичності. Ну і сам автор припускає, що для подолання конфліктів та суперечок треба досягти економічної нерівності, що теж йде всупереч теорії «Зіткнення цивілізацій» [21].

Іншим вченим, який не погоджувався з теорією зіткнення цивілізацій був М. Юргенсмейер, бо він вважав, що саме глобалізація є винуватою у загостренні конфліктів, бо з «утисканням» світу релігійні течії почали все більше конфліктувати одна з одною. Тому релігійні дії є не просто політичними феноменами, а більше як грані фундаментального протистояння, де конфлікти реального світу пов'язують з «духовною битвою» між порядком та хаосом, чи між добром та злом. Тому ворог, який прихильником іншої релігії чи іншої віри, розцінюється не як ворог особистий чи політичний, він оцінюється як втілення вселенського зла, задля знищення чи «врятування» душі якого треба зробити все надмірне. Через це, автор вважає, що конфлікти є ірраціональними та можуть проходити будь де, головне, щоб у місті де вони стикалися була релігійна напруженість та релігійне розмежування [22].

Цікавою є і критика відомого американського лівого діяча Хомського Ноама Авраама, який критикував ідеї Гантінгтона, бо сприйняття сучасних подій як причину в зіткненні цивілізацій не є правильною. За його думкою причиною конфліктів є захід, бо замість того, щоб розвивати порядок, розвивати ООН, міжнародний суд чи будь які інші наддержавні

установи, ті в кого є сила(в його розумінні – США) очікують отримання стійкості шляхом насильства. Тому саме дії заходу, в яких США є лідером, свідомо обрали шлях до насилля та знуцання, саме через дії заходу посилюється антиглобальний рух, тому теорія Гантінгтона хоч і відповідає дійсності, однак вона лише виправдовує західне бачення світу, бо конфлікти починаються та загострюються лише під впливом заходу, який часто ігнорує реальну різноманітність спільнот та їх культурну модель [23].

1.3. Інші наукові підходи до вивчення «цивілізаційного аспекту»

Щоб краще розуміти «цивілізаційний аспект» та його прояви треба дослідити альтернативні концепції, які розглядають принцип взаємодії між цивілізаціями. Почати хочу саме з цивілізаційного плюралізму, яка, на відміну від конфліктного підходу, запропонованого Гантінгтоном, підкреслює можливість для гармонійного співіснування цивілізацій, взаємного збагачення культур і створення умов для діалогу. Хоча ця теорія і розглядає світ як сукупність унікальних і автономних цивілізацій, водночас з цим вона також підтверджує, що цивілізації не приречені на конфлікт, а зазвичай взаємодіють та обмінюються досвідом. Теорія акцентує увагу на важливості діалогу, який базується на повазі, толерантності та розумінні унікальності кожної культури. Прихильники цієї теорії вважають, що цивілізації мають зосередитись на спільних цінностях – мир, добробут, бо хоч ці цінності інтерпретуються по-різному в різних цивілізаціях, однак разом з цим слугують платформою для взаєморозуміння. Головним положенням цієї теорії є ідея, що цивілізації не існують у ізоляції, а їх взаємний обмін завжди сприяє збагаченню, як, наприклад, вплив ісламської цивілізації на західне «Відродження», коли переклади античних праць потрапили у наукове коло європейських дослідників, що являє собою приклад позитивного впливу між

цивілізаційної взаємодії. При цьому різні автори намагалися пояснити те, чому цивілізації не мають цілі знищити чи конфліктувати одна з одною з різних причин. Ганс Кюнг, наприклад, намагався описати спільні риси світових релігій у своїй справі «Глобальна етика», через що саме пошук спільних моральних принципів допомагає цивілізаціям співіснувати, а не бути у стані війни «всіх проти всіх» [24 с. 24]. Чи, наприклад, думка професора Алі Мазруї, який стверджував, що цивілізація будується як архітектурний стиль чи механічна модель, по різних планах, із різних матеріалів і в частковій залежності від оточення. Через те, що жодна цивілізація не виникла штучно та має свої особливості – цивілізаційний плюралізм є вирішенням проблеми збереження співпраці між цивілізаціями [25].

Ще одним важливим аспектом теорії цивілізаційного плюралізму є визнання багато вимірності цивілізаційного впливу, що означає рівність усіх цивілізацій одна між одною, через що навіть нерозвинені, чи недостатньо розвинені цивілізації мають унікальну роль у глобальному контексті.

На відміну від концепції Гантінгтона, теорія цивілізаційного плюралізму не сприймає культурні відмінності, як джерело конфліктів, вона розглядає ці відмінності – як можливість, ресурс, для збагачення людства. Наприклад, різні підходи для вирішення екологічних чи соціальних проблем у різних цивілізаціях можуть доповнювати один одну, що призведе до створення більш ефективного рішення.

Теорія також критикує західний підхід до глобалізації, який часто сприймається як нав'язування однієї моделі цінностей і поведінки, бо уніфікація є шкідливою для міжнародних зв'язків та міжнародного спокою, тому прихильники теорії плюралізму є схожими у поглядах з Гантінгтоном, стосовно проблеми західної культури з «універсальною західною культурою».

Таким чином, теорія цивілізаційного плюралізму пропонує нове бачення глобального порядку, основними принципами якого виступає взаємоповага та збереження різноманіття.

Ідеї Фукуями як інший напрям політологічної думки

При розгляданні роботи Гантінгтона вже було зазначено про його зв'язок з іншим вченим – Френсісом Фукуямой. Головний наратив стосовно майбутнього у Френсіса Фукуями схожий на Гантінгтонський, при цьому автор у праці «Кінець історії та остання людина», акцентує увагу на тому, що суспільна історія вичерпала себе, але не в сенсі історичних подій, а в сенсі задоволення біологічних потреб та соціальних прагнень до рівності. Біологічні потреби будуть вдоволені через капіталістичну модель, шляхом економічної діяльності, а прагнення до соціальної рівності буде задоволено ліберальною системою демократичних цінностей, яка передбачає собою рівність перед законами. Виходячи з цього також треба зазначити, що автор не заперечує, що далі не будуть відбуватися якісь історичні події, як, наприклад, війни, а лише робить оптимістичне бачення майбутнього, де не буде подальшого розвитку принципів та інститутів, бо всі важливі протиріччя вже вирішені не лише теоретично, а і практично - шляхом перемоги Заходу, та особисто, США над Радянським Союзом [17 с.276].

Згідно Фукуями, держави та світ водночас став історичним та постісторичним. Постісторичні держави – це ті держави, які сформували існуючу систему та ідеально відповідають на людські потреби, коли історичні держави – це ті держави, які намагаються це зробити, тобто сформувати нову систему. Виходячи з цього боротьба між ними буде продовжуватись майже вічність, бо держави можуть переходити з цих двох світів, однак через неспроможність авторитарних та національних держав, які рухаються через «релігійні» чи «ідеологічні» установи, надати якусь реальну конкуренцію глобальному ліберальному та демократичному світопорядку [17 с. 278].

В цій роботі він приходить до висновку, що головний ворог ліберального світоустрою, у особі Радянського Союзу програв, а Китай, хоч і показав свою не готовність до ліберальних реформ, шляхом розгону студентів на площі Таньаньмень, все одно не зможе противитися ліберальному світу, бо не зможе існувати без нього, через те, що не може «відмінити» економічні реформи, які його зробили тим, ким він і є [17 с.276].

Головне питання, яке розглядає Фукуяма у своїй праці – це не проста відповідь на питання, що відбувається у світі, це пошук у новій системі внутрішніх перешкод для неминучого її краху, що він вже описував у іншій праці «Лібералізм і його протиріччя». Відповідаючи на це питання Фукуяма не оперує соціологічними даними, чи економічними відомостями про проблеми з якими стикаються молоді демократичні держави, бо всі ці проблеми можуть бути вирішеними у рамках демократичної системи, бо демократична система є найбільш сталою, бо відповідає сутності людини.

Причину воєн, чи конфліктів Фукуяма бачить саме у природі людини, а не в цивілізаційних розбіжностях, так, люди, які прагнуть всебічної шани є проявом «мегалотемії», однак сучасні ліберальні демократії є проявом іншого напрямку природи людини – «ізотимії», яке усереднює, чи подавлює «мегалотемію» з її амбіціями. При цьому автор зазначав, що сучасне суспільство у постістричних державах стало заручником «ізотимії», бо втратили критерії, чи політичні установи, через що вони готові прийняти всіх, в незалежності від того, наскільки руйнівна є їх модель життя для суспільства чи держави. Саме з цієї людської природи і виступає західна політика «коректності», де ти просто не маєш права сказати про інших людей щось погане, бо в сучасних демократіях люди не мають права судити іншу людину, чи її професію, знання, щодо, всі є «рівними» у можливості висловлювання [17 с.181].

Порівнюючи їх праці можемо зазначити, що так, обидва автора мали рацію, що з перемогою США у холодній війні ідеологічна причина конфліктів

«відпала», однак про майбутнє обидва автора мали різні уяви, бо Фукуяма порівнював цивілізацію з варварством, а Гантінгтон порівнював з культурою, хоч треба і зазначити, що Фукуяма з часом переглянув свою точку зору щодо майбутнього. Однак при порівнянні ми будемо дивитись спочатку, на працю автора під назвою «Америка на роздоріжжі» автор пише, що світ вже є глобалізованим та демократичним, тоді коли прояв «Джихадизму» - це побічний продукт міграції та теологізації держав Близького сходу, тобто при демократизації ісламських держав ризик повторення терористичних атак знизиться, бо не буде на це причин [26 с.102].

Еволюція поглядів Френсіса Фукуяма та критика сучасного неолібералізму

Разом з цим, вже у праці 2014 року «Витоки політичного порядку: Від прадавніх часів до Французької революції», Фукуяма погоджується з Гантінгтоном стосовно модернізації та глобалізації, бо хоч економічний розвиток та зміна соціальних відносин, як руйнування родинних груп, а разом з цим зростання індивідуалізму, розвиток освіти, а як наслідок і раціональність та секуляризація з розвитком демократичних інституцій дійсно існував. Бо це логічно, з європейської точки зору дивитись на світ за моделлю Вебера, де економічний розвиток штовхає до кращої освіти(яка є європейською), що в свою чергу змінювало б і цінності та «осучаснювали» державні інститути. Але разом з цим і акцентуючи увагу на тексті Гантінгтона, де згадує, що є відповідна стратегія розвитку «авторитарна трансформація», де трансформація відбувалася не завдяки, а всупереч процесам «класичної модернізації», тобто модернізація проводилася авторитарними правителями, а лише після них політичні режими поступово демократизувалися. Тобто Фукуяма погоджується з Гантінгтоном, що треба відмежовувати один від одного різні виміри розвитку, бо, наприклад, Стародавній Китай мав розуміння «модерної держави» за Вебером, однак разом з цим не мали ані верховенства права, ані демократії [27 с.458].

А вже у 2022 році, у книзі «Лібералізм та його протиріччя» Фукуяма зазначає, що компроміси у ліберальних державах зайшли дуже далеко, лібералізм виродився у неолібералізм, який просто не може відповідати глобальним викликам.

Автор вважає, що класичний лібералізм спотворили, через що тепер бачення лібералізму, як єдиної системи, що перемогла після холодної війни не відповідає дійсності, тобто тепер треба доказувати переваги лібералізму для суспільства, бо лібералізм здав позиції, а розвиток авторитарних держав ставить під загрозу увесь світовий правопорядок. Лібералізм став «цапом-відбувайлом», його критикують не лише праві популісти, а й прогресивні ліві, бо лібералізм з поступово переродився у неолібералізм [28 с.8-10].

У цій праці Фукуяма розглядає головне питання: «Чому світової лібералізації» не настало, а західні демократії потерпають від неолібералізму, який викликав сильний опір у суспільства та викликав невдоволення капіталізмом. Ця книга є в певній мірі унікальною роботою Фукуями, хоча і не має такого поширення в вітчизняній політичній науці, бо автор всю свою наукову діяльність присвятив саме захисту «класичного лібералізму».

Аналізуючи роботу автора, мені здалося цікавим визначення Фукуямою сучасних націй, бо він вважає, що нації – це побічний продукт, який виник при маніпуляції культурними символами та як реакція на асимілювання та завоювання. За Фукуямою, нації – це не окресленні культурні одиниці, а соціальні конструкти, через що протистояння національних ідентичностей та ліберального універсалізму не завжди має приводити до конфлікту, бо якщо розглядати національну ідентичність, як конструкт, то його можна сформувати на підтримку ліберальних цінностей. Так, наприклад, США пройшли довгий шлях до формування того, що позначає «бути американцем», яке не залежить від етносу, віросповідання та раси, хоч цей процес ще і не завершений. Інші ж держави спочатку були націями, які потім переросли у

ліберальні демократії, як, наприклад, Японія, Франція, Німеччина. Разом з цим, існує і США, яка спочатку стала державою, а потім нацією, через що велика критика щодо історії США та несумісністю з сучасним бажанням ліберального світу [28 с.122-125].

Фукуяма у своїй праці дуже цікаво розмислює стосовно «занепаду» ліберальних ідей. Так, наприклад, він пише, що світ давно не знав великих, широкомасштабних міждержавних війн, а через глобальний приріст процвітання відбулися глобальні соціальні зміни. Через що, люди, які після 1945 року обрали життя у ліберальних режимах, приймають ці режими як належне та починають «сумувати» та «великими» цілями. Виходячи з цього молодь не відчувається вдячною ліберальним державам за мир, через що посилюється критика ліберальних держав, та й сама держава ототожнюється із стримуючим фактором, тому не секрет, що молоде покоління сприймає державу більше вороже, ніж як громаду. Хоча саме за молодим поколінням йде майбутнє, бо саме ліберальне суспільство надає можливості стійкому зростанню. Сучасний стан речей, як перебудова світу авторитарними режимами дає альтернативу ліберальним цінностям, але в заході зараз нема чим йому відповісти, бо поширення популізму та відхід держав заходу від класичного лібералізму до неолібералізму унеможливорює конкуренцію, через неспроможність надати сильну альтернативу [28 с.125-128].

Як висновок до своєї роботи Фукуяма надає п'ять ліберальних принципів за якими ліберальні держави мають бути побудованими, що бути конкурентоспроможними. Перший принцип – високий рівень довіри до держави та визнання того, що держава служить важливим суспільним цілям, треба припинити демонізацію держави, як ворога економічного зростання та особистої свободи. Другий принцип – це серйозне ставлення до федералізму, де ухвалення рішень передається на нижні рівні. Третім принципом є захист свободи слова з відповідним розумінням потреби обмежень у висловлюваннях, бо з розвитком онлайн платформ йде штучне посилення чи

послаблення відповідних голосів, при чому ілюзій «вільного» Інтернету вже давно немає. Четвертий принцип – це незмінність примату індивідуальних прав над правами культурних груп, бо люди ніколи не визначаються з своєю груповою належністю, тому і вдаються до власної свободи волі, додати також треба, що нерівність груп подолати просто неможливо, вони є продуктом взаємодії чисельних соціальних та економічних факторів. Останній ліберальний принцип пов'язаний із визначенням обмеженості людської автономії, бо те, що людина свідомо відмовилася від права вибору – робить нас людьми, тобто максимізація людської автономії не завжди є благом. Багато людей, наприклад, обмежують свободу вибору, бо мають релігійні чи моральні установи, успадковані від культурних традицій [28 с.134-138].

Висновок до розділу I

У першому розділі розглянуто теоретичні основи концепції цивілізації, що включає аналіз як історичного розвитку поняття, так і його трансформації в сучасних наукових підходах. Також досліджено основні характеристики цивілізації, де підкреслено, що концепція цивілізації тісно пов'язана з поняттям культури, хоч і зазнала еволюції від часів їх первинного формування до сучасного розуміння, що поєднує соціальні, економічні, політичні та культурні аспекти.

Визначено дві основні моделі розуміння розвитку цивілізацій: лінійну та циклічну. Циклічна модель підкреслює циклічність виникнення, розвитку та занепаду цивілізацій, лінійна – акцентує увагу на поступовому прогресі людства.

Проаналізовано ідеї на вчених, що значно вплинули на розуміння сутності цивілізації. Так, Освальд Шпенглер розділив поняття культури та цивілізації, а Гантінгтон інтегрував ці поняття, наголошуючи на тому, що цивілізації формуються на основі мовних, релігійних та історичних чинників.

Значну увагу приділено аналізу основних характеристик цивілізацій, зокрема їх економічному розвитку, політичних і релігійних систем, соціальної організації, культурної спадщини, та взаємодії з іншими цивілізаціями. Окремо досліджена взаємодія глобалізації та між цивілізаційних взаємодій, де зазначено, що жодна з цивілізацій не існує в вакуумі, тому їх співіснування є як фактор збереження глобального миру, так і конфліктним потенціалом, що закладений у цивілізаційних відмінностях, що найбільше проявляється в «лініях розлому», як це показав у своїх дослідженнях Гантінгтон.

При порівнянні цивілізаційного та національного підходів зазначив, що обидва підходи взаємодоповнюють один одного, але водночас їх специфіка суттєво відрізняється: цивілізаційний підхід охоплює великомасштабні

культурно-історичні утворення, тоді як національний підхід – на ідентичності та політичних структурах окремих держав.

Таким чином, у першому розділі встановлено, що концепція цивілізації є ключовим інструментом для розуміння історичних та сучасних глобальних процесів. Їх характер дозволяє нам набагато глибше осмислити взаємодію між культурами та суспільствами разом з впливом на розвиток людства. Завдяки отриманим висновкам, ми можемо побудувати основу для подальшого дослідження проявів в сучасному світі «зіткнення цивілізацій».

РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Аналіз сучасних міжцивілізаційних конфліктів

Як вже зазначалося, теорія зіткнення цивілізацій, представлена Семюелем Гантінгтоном у 1996 році, пропонує зміну парадигми в розумінні глобальних конфліктів після холодної війни. Гантінгтон стверджував, що майбутня напруженість в першу чергу виникатиме через культурні та цивілізаційні відмінності, а не через ідеологічні чи економічні суперечки [9]. Цивілізації, визначені спільною релігією, мовою, історією та культурними практиками, стануть ключовими акторами глобальної політики, часто стикаючись уздовж «ліній розлому», де перетинаються їхні кордони.

Війна в Україні: лінія цивілізаційного розлому в Європі

Семюел Гантінгтон у своїй теорії «Зіткнення цивілізацій» визначив Україну як одну з ключових країн «лінії розлому», що проходить між західною та православною цивілізаціями. Країни «ліній розлому» перебувають у центрі конфліктів між цивілізаціями через свою подвійну культурну ідентичність: «Цивілізаційна ідентичність набуватиме все більшого значення в майбутньому, і світ буде формуватися значною мірою під впливом взаємодії між сімома або вісьмома основними цивілізаціями» [29 с.24].

Гантінгтон прогнозував кілька сценаріїв розвитку ситуації в Україні. Найвірогідніший, за його словами, передбачав, що Україна тісно співпрацюватиме з Росією: «Україна залишиться єдиною, залишиться розколотою, залишиться незалежною і в цілому буде тісно співпрацювати з Росією» [9 с.56]. Водночас він вважав, що збройний конфлікт між Росією та Україною малоймовірний: «Якщо спільність цивілізації має значення, то конфлікт між росіянами і українцями малоймовірний» [9 с. 56]. Попри це, Гантінгтон визначив Україну як ключову країну «лінії розлому», що розділяє

західну і православну цивілізації. А війна, що триває в Україні, у цьому контексті все-таки відповідає концепції культурного та геополітичного поділу, який він передбачав.

Гантінгтон стверджував, що такі «розірвані» країни, як Україна, є особливо вразливими до конфліктів через свою подвійну цивілізаційну ідентичність. Україна, яка поєднує західні прагнення до демократії з православними традиціями, стикається з постійним геополітичним і культурним тиском.

Якщо розглянути питання цивілізаційного розколу крізь призму доробку Френсіса Фукуяма то можна виділити наступне: західний вектор України, який базується на ідеалах ліберальної демократії відображає концепцію Фукуяма про «кінець історії», де ліберальна демократія вважається вищою формою політичного устрою [17]. Теза Фукуяма про те, що культурна ідентичність часто переважає над демократичними прагненнями у формуванні політичних орієнтирів відповідає реаліям де для Росії Україна є частиною «свого світу» й її відхід у бік Заходу сприймається як загроза національній ідентичності.

Великі держави рідко задовольняються статус-кво, про що свого часу писав Джон Міршаймер [30]. Ця теза є особливо доречною у випадку Росії, яка прагне відновити свій вплив у пострадянському просторі, і України, яка, шукаючи підтримки на Заході, кидає виклик цим амбіціям, а тому сучасна війна в Україні відображає не лише цивілізаційний, а й системний конфлікт.

Ізраїльсько-палестинський конфлікт: Релігійне та культурне зіткнення

Ізраїльсько-палестинський конфлікт є одним із найбільш яскравих прикладів цивілізаційного зіткнення, що підтверджує аргументи Семюела Гантінгтона про вплив культурної та цивілізаційної ідентичності на геополітичні протистояння: «Основна проблема Заходу - зовсім не ісламський

фундаменталізм. Це - іслам, інша цивілізація. Для ісламу проблема - зовсім не ЦРУ і не міністерство оборони США. Це - Захід, інша цивілізація» [9 с.76]. Гантінгтон стверджував, що конфлікти між цивілізаціями часто стають причиною утворення альянсів, заснованих на культурній спільності, і це твердження знаходить своє відображення в глобальній реакції на цей конфлікт.

Західні країни, особливо Сполучені Штати, традиційно підтримують Ізраїль, вбачаючи в ньому союзника, що поділяє їхні демократичні цінності та юдео-християнську культурну спадщину. Ця підтримка проявляється як у політичній, так і у військовій площинах, зокрема через фінансову допомогу та постачання оборонного обладнання. Для Заходу Ізраїль є форпостом демократії на Близькому Сході, і його безпека асоціюється з підтримкою глобального порядку, заснованого на цінностях свободи та прав людини. На противагу цьому, більшість ісламських країн висловлюють солідарність із палестинцями, розглядаючи їхню боротьбу як символ опору проти західного імперіалізму та історичного колоніалізму. Палестина стала уособленням боротьби за національне самовизначення та права мусульманського населення, що глибоко резонує з ісламістськими рухами.

Резонанс цього конфлікту вийшов далеко за межі регіону, демонструючи універсальність прогнозів Гантінгтона про розширення цивілізаційної напруженості. Протести на підтримку палестинців відбуваються у великих містах по всьому світу, включно з Парижем, Нью-Йорком і Лондоном, залучаючи широкі верстви населення. Ці демонстрації часто мають політичний підтекст, який виходить за межі локальної підтримки: вони критикують західну зовнішню політику, розглядаючи її як однобічну і упереджену. У відповідь акції солідарності з Ізраїлем також викликають значний політичний і соціальний резонанс, посилюючи поляризацію в суспільствах.

Центральну роль в ізраїльсько-палестинському конфлікті відіграє саме релігія, адже іудаїзм та іслам слугують фундаментальними ідентичностями. Теорія Гантінгтона перегукується з критикою Едварда Саїда, який підкреслює, як сприйняття Заходом ісламу як «Іншого» увічнює конфлікти. Саїд стверджував, що західні наративи часто дегуманізують ісламські суспільства, загострюючи напруженість - ця динаміка простежується у зображенні палестинців у західних ЗМІ. Культурні наслідки конфлікту також стають очевидними у зростанні ісламістської риторики, яка розглядає Палестину як символ глобального опору Заходу. Це підсилює антизахідні настрої в багатьох країнах, особливо в тих, де існує історична спадщина колоніалізму [31].

Таким чином, ізраїльсько-палестинський конфлікт ілюструє ключовий принцип концепції Гантінгтона, коли цивілізаційна солідарність стає визначальним чинником міжнародної політики, що формує альянси, поляризацію та глобальні виклики.

Американсько-китайська напруженість: зіткнення цивілізацій чи систем?

Напруженість у відносинах між США та Китаєм є однією з ключових ознак сучасної міжнародної системи, що викликає запитання: чи є це зіткненням цивілізацій, як передбачав Семюел Гантінгтон, чи скоріше протистоянням політичних і економічних систем? У своїй концепції «зіткнення цивілізацій» Гантінгтон підкреслював, що піднесення китайської цивілізації стане значним викликом західній гегемонії: «Китайський економічний регіон, - як оголосив 1993 року Світовий банк реконструкції та розвитку, - став четвертим полюсом зростання у світі», поряд зі Сполученими Штатами, Японією та Німеччиною. Згідно з більшістю прогнозів, китайська економіка стане найбільшою у світі на самому початку двадцять першого століття» [9 с.32]. Сьогоднішнє суперництво між США і Китаєм відображає не лише культурні розбіжності, а й ідеологічний та системний конфлікт.

Гантінгтон передбачив, що конфуціанська модель, яка надає пріоритет колективному добробуту, державній централізації влади та меритократичному управлінню, вступить у протиріччя з західною ліберальною демократією, що наголошує на індивідуальних правах і свободах. Ці відмінності стали особливо помітними в сучасному світі, де Китай активно просуває свою модель управління як альтернативу західній: «Економічний розвиток посилює напруженість у конфліктах між азіатськими країнами і Заходом, головним чином - США, і підвищує здатність азіатських країн домагатися свого в цій боротьбі» [9 с.76].

Попри цивілізаційні розбіжності, відносини між США та Китаєм є глибоко взаємозалежними в економічній сфері. Обидві країни мають спільні економічні інтереси, які, здавалось би, могли б сприяти стабільності. Тому економічна взаємозалежність може виступати як фактор стримування конфліктів [Лідерство та м'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці]. Однак суперництво в технологіях, військовій сфері та за регіональний вплив, особливо в Індо-Тихоокеанському регіоні, створює нові осередки напруги. Гантінгтон у своїй теорії розломів цивілізацій пояснює, що такі економічні та стратегічні протиріччя є наслідком глибших культурних відмінностей а тому економічного фактору може бути недостатньо, щоб уникнути стратегічного суперництва [32].

Прикладом лінії стратегічного суперництва є острів Тайвань. Для Китаю Тайвань є невід'ємною частиною національної ідентичності та територіальної єдності, що відображає конфуціанський акцент на гармонії й неподільності держави. Для США Тайвань є втіленням західних ліберальних цінностей, які вони прагнуть захищати. Тайвань, таким чином, стає не лише політичним, а й цивілізаційним роздоріжжям, де стикаються ідеологічні та культурні системи обох сторін.

Культурні та релігійні відмінності як каталізатори конфлікту

Культурні та релігійні відмінності вже давно визнані ключовими рушійними силами глобальних конфліктів, які часто слугують основними чинниками політичної, соціальної та економічної напруженості. Семюель Гантінгтон стверджував, що культурна ідентичність, яка значною мірою формується під впливом релігійних вірувань і практик, відіграватиме центральну роль у конфліктах після закінчення холодної війни. Він наполягав на фундаментальному характері цих відмінностей. Вони стосуються історії, мови, культури, традицій і, найголовніше, релігії. У цьому контексті культурні та релігійні розбіжності виникають не просто як побічні ефекти інших конфліктів, а як їхні первинні каталізатори, що формують глобальні альянси та воєнні дії. Релігійні переконання часто слугують основою морально-етичних систем, впливаючи на суспільні норми та структури управління. Однак, коли ці системи вступають у контакт або конкуренцію, вони можуть спровокувати напруженість. Так, поділ між світським і релігійним управлінням на Близькому Сході підкреслює фундаментальну несумісність між певними західними ліберально-демократичними цінностями і традиційними ісламськими нормами: «Через те, що в ісламу відсутня стрижнева держава, відносини кожної окремо взятої ісламської країни із Заходом істотно різняться. Однак від початку 1970-х простежуються доволі чіткі антизахідні тенденції, що проявилися в підйомі фундаменталізму, приході до влади в мусульманських країнах антизахідніших урядів» [9 с.61]. Цю точку зору поділяє Бернард Льюїс, який у книзі «Що пішло не так? Зіткнення між ісламом і сучасністю на Близькому Сході» підкреслив, що ісламський світ сприймає західне культурне домінування як пряму загрозу своїм цінностям та ідентичності [33].

Історично релігійні розбіжності спричинили деякі з найтриваліших конфліктів у світі, так наприклад сталося під час Тридцятирічної війни (1618-1648) в Європі, що виникла на ґрунті католицько-протестантських

протирич [34]. Цей історичний зразок є прикладом того, як глибоко вкорінені релігійні ідентичності можуть призвести до широкомасштабного насильства. Проте, ці конфлікти не є виключно теологічними. Вони глибоко переплетені з культурними та історичними наративами, територіальними амбіціями та конкуренцією за ресурси. Тривалий характер цих суперечок підтверджує аргумент Гантінгтона про те, що культурні та релігійні відмінності є довготривалими і фундаментальними, і не піддаються вирішенню лише шляхом економічної чи політичної інтеграції.

Ізраїльсько-палестинський конфлікт, про який згадувалось вище, є ще одним прикладом того, як культурні та релігійні розбіжності слугують каталізатором конфлікту. По суті, ця суперечка відображає конкуруючі історичні та релігійні претензії на одну й ту ж саму землю. Для ізраїльтян створення держави є кульмінацією єврейських історичних і духовних прагнень. Для палестинців це означає вимушене переселення і втрату батьківщини, що часто вписується в ширший наратив ісламського опору проти підтримуваного Заходом імперіалізму. Доробок Гантінгтона зазначає, що такі конфлікти часто виходять за межі національних кордонів, стимулюючи ширшу цивілізаційну солідарність. Іншими словами, інтернаціоналізація ізраїльсько-палестинського конфлікту, коли західні країни переважно підтримують Ізраїль, а більша частина ісламського світу приєднується до Палестини, підкреслює, наскільки релігійні ідентичності формують глобальну політику.

Більше того, релігійні відмінності все частіше використовуються політичними акторами для зміцнення влади і виправдання агресивної політики. В Індії зростання індуїстського націоналізму під проводом партії Бхаратія Джаната (БДП) є прикладом того, як релігійна ідентичність може бути мобілізована для політичної вигоди [35]. Маргіналізація мусульманських меншин і позиціонування Індії як індуїстської держави демонструють, як культурні та релігійні відмінності використовуються для

переосмислення національної ідентичності, часто на шкоду соціальній гармонії. Так само в М'янмі буддистський націоналізм став рушійною силою переслідування мусульманської меншини рохінджа, демонструючи, як релігійний мажоритаризм може перерости в насильство [36]. Католицька церква, наприклад, має значний вплив на формування соціальної політики в Америці та Європі. Аналогічно, Організація ісламської співпраці (ОІС) об'єднує країни з мусульманською більшістю в рамках спільної культурної та релігійної структури, посилюючи їхній колективний голос у світовій політиці. Ці організації є прикладом того, як релігійна солідарність виходить за межі національних кордонів, посилюючи культурні розбіжності, на які вказував Гантінгтон.

Отже, культурні та релігійні відмінності слугують потужними каталізаторами конфліктів у сучасному світі. Від історичних зіткнень до сучасного геополітичного суперництва ці відмінності формують не лише динаміку окремих конфліктів, але й ширші моделі міжнародних відносин. Оскільки світ стає все більш взаємопов'язаним, виклик полягає у конструктивному управлінні цими розбіжностями, сприянні діалогу та зменшенні потенціалу насильства.

Глобалізація та регіоналізація як джерела напруженості

Коли говоримо про глобалізм, важливо згадати дослідника Дані Родріка, який у своїй праці «Відверта розмова про торгівлю» зазначає, що економічний розвиток неможливий за умов поєднання демократії, глобалізації та національної держави в єдиній системі. Тому, така комбінація вимагає певних жертв. Глобалізація, яку багато хто вважає шляхом до прогресу, часто призводить до парадоксальних результатів. Сприяючи економічній інтеграції та культурному обміну, вона водночас посилює нерівність, підживлює популістські настрої та підриває державну владу [37]. Одне з найважливіших протиріч полягає в ерозії суверенітету. Глобальне домінування транснаціональних корпорацій та наднаціональних інституцій

часто підриває здатність держав вирішувати місцеві проблеми. Дані Родрік свого часу вже проілюстрував цю напругу, стверджуючи, що інтеграція глобальних ринків відбувається за рахунок національного врядування та демократичної підзвітності [38].

Ще одним викликом глобалізації є культурна гомогенізація. Поширення в усьому світі західних культурних продуктів - фільмів, музики, моди - загрожує виживанню місцевих традицій і цінностей. На думку Гантінгтона, глобалізація посилює цивілізаційні відмінності, приводячи різні культури до тіснішого контакту і підвищуючи потенціал для конфліктів. Наприклад, нав'язування західних ліберальних цінностей ісламським суспільствам викликало опір, прикладом якого є зростання ісламістських рухів і культурний консерватизм, що спостерігається в деяких частинах Близького Сходу.

Регіоналізація, яку часто розглядають як протиположність глобалізації, має на меті консолідувати співпрацю в межах певних географічних територій. Такі регіональні блоки, як Європейський Союз (ЄС), Африканський Союз (АС) та Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) мають на меті зміцнення регіональної ідентичності та вирішення спільних проблем. Хоча й ці зусилля можуть також створювати тертя між регіонами та ускладнюють глобальне управління. Європейський Союз є яскравим прикладом двосічної природи регіоналізації. Покликаний запобігати конфліктам і сприяти економічній інтеграції, ЄС намагається зберегти єдність в умовах таких криз, як боргова криза в євросоні та Brexit. Брекзит, зокрема, підкреслює межі регіональної інтеграції, оскільки виборці надали перевагу національному суверенітету над передбачуваними обмеженнями членства в ЄС.

Перетин глобалізації та регіоналізації часто загострює цивілізаційну напруженість. Якщо глобалізація наближає цивілізації до тіснішого контакту, то регіоналізація зміцнює кордони, створюючи лінії розлому, які підживлюють конфлікти. Суперництво між США та Китаєм є прикладом цієї

динаміки. Хоча глобалізація інтегрувала ці дві економіки, їхнє конкуруюче бачення регіонального і глобального лідерства загострює напруженість. Китайська ініціатива BRI відображає прагнення Китаю змінити світовий порядок, тоді як очолювані США альянси на кшталт AUKUS протидіють цим зусиллям. Це суперництво є не лише економічним, але й ідеологічним, відображаючи глибший цивілізаційний розрив між конфуціанськими цінностями і західним лібералізмом.

Війна в Україні ще раз ілюструє, як регіональна і глобальна динаміка перетинається з цивілізаційними конфліктами. Висвітлення Росією конфлікту як захисту православної цивілізації від зазіхань Заходу підкреслює роль регіональної ідентичності у виправданні агресії. У той же час, глобальна реакція, позначена санкціями і військовою допомогою, демонструє, як глобалізація може мобілізувати колективні дії проти цивілізаційних загроз.

2.2. Політичні та дипломатичні механізми вирішення конфліктів

Вирішення конфліктів у сучасному світі вимагає багатогранних підходів, що поєднують політичні та дипломатичні стратегії. Хоча конфлікти часто кореняться в культурних, релігійних чи історичних відмінностях, їх вирішення залежить від механізмів, які можуть подолати ці розбіжності та сприяти співпраці. Політичні та дипломатичні інструменти мають важливе значення для пом'якшення напруженості, розбудови довіри та досягнення сталого миру. Ці механізми, від багатосторонніх переговорів до цільових

мирних угод, відображають динаміку міжнародних відносин, що розвивається, і потребу в адаптивних рішеннях у фрагментованому глобальному ландшафті.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) та регіональні організації відіграють ключову роль у врегулюванні конфліктів та забезпеченні нейтральних платформ для діалогу. Створена після Другої світової війни, ООН стала наріжним каменем глобальних дипломатичних зусиль, сприяючи миротворчим місіям, посередництву у врегулюванні суперечок та розвитку міжнародного співробітництва. Рада Безпеки, наприклад, часто слугує форумом для переговорів про припинення вогню або запровадження санкцій проти держав-агресорів. Однак її ефективність часто знижується через право вето її постійних членів, чії геополітичні інтереси можуть конфліктувати. Незважаючи на ці виклики, ООН залишається незамінним гравцем у врегулюванні конфліктів, пропонуючи легітимність і координацію глобальних мирних зусиль.

Регіональні організації, такі як Африканський Союз (АС), Європейський Союз (ЄС) та Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), пропонують індивідуальні підходи до вирішення конфліктів. Наприклад, АС розробив такі механізми, як Африканська архітектура миру і безпеки (APSA) для вирішення специфічних для континенту проблем, включаючи громадянські війни і повстання. Аналогічно, акцент ЄС на економічній інтеграції як стратегії запобігання конфліктам підкреслює потенціал регіональної співпраці у підтримці миру. У цьому сенсі, Гантінгтон зазначав, що регіоналізм, який розглядається як попередник глобалізму, акцентує на важливості регіональних структур для подолання культурних і політичних розбіжностей.

Превентивна дипломатія та системи раннього попередження

Превентивна дипломатія зосереджена на вирішенні потенційних конфліктів до того, як вони переростають у насильство. Цей підхід наголошує на ранньому втручанні, заходах зі зміцнення довіри та використанні дипломатичних каналів для деескалації напруженості. Ця концепція набула популярності під час перебування на посаді колишнього Генерального секретаря ООН Дага Хаммаршельда, який виступав за проактивне втручання у кризові регіони [39].

Системи раннього попередження, які спираються на збір та аналіз даних для прогнозування потенційних конфліктів, є важливими компонентами превентивної дипломатії. Наприклад, Рамкова програма ООН з аналізу злочинів, пов'язаних зі звірствами, визначає фактори ризику, такі як політична нестабільність, економічні позбавлення і соціальна ізоляція, для того, щоб керувати превентивними заходами. Ці системи підкреслюють важливість підходів, заснованих на даних, у сучасній дипломатії, що дозволяє своєчасно реагувати на нові загрози [40].

Роль м'якої сили у формуванні відносин

Концепція «м'якої сили» Джозефа Ная, сформульована у книзі «Лідерство та м'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці», забезпечує теоретичну лінзу для розуміння ролі культурної дипломатії у міжцивілізаційних відносинах. Концепція «м'якої сили», введена Джозефом Наєм наприкінці 20-го століття, перевернула уявлення про вплив у міжнародних відносинах. На відміну від «жорсткої сили», яка спирається на примус або економічні стимули, «м'яка сила» - це здатність формувати вподобання інших через залучення та переконання. Ця тонка форма впливу випливає з культури, політичних цінностей та зовнішньої політики країни. У контексті цивілізаційних конфліктів «м'яка сила» відіграє вирішальну роль у подоланні розбіжностей, сприянні діалогу та пом'якшенні напруженості між культурно відмінними групами. Як вказував Най: «М'яка сила - це не просто вплив, який ви маєте, а вплив, який ви здійснюєте». Цивілізаційні конфлікти

часто виникають через глибоко вкорінені відмінності в культурній та релігійній ідентичності. М'яка сила, з її акцентом на залученні, а не примусі, пропонує альтернативний шлях до подолання цих розбіжностей [32].

Наприклад, західні демократії часто використовують свою культурну привабливість, просуваючи такі цінності, як права людини, індивідуальна свобода та верховенство права як універсальні ідеали. Однак сприйняття цих цінностей у різних цивілізаціях різне. У той час як деякі суспільства приймають ці принципи, інші розглядають їх як інструменти культурного імперіалізму. Най підтримувався точки зору, що влада з іншими може бути більш ефективною, ніж влада над іншими. Звідси стає зрозумілим важливість поваги до культурного та історичного контексту.

Культура є наріжним каменем «м'якої сили», що охоплює такі елементи, як популярні розваги, освіта, релігія та історичні наративи. У цивілізаційних конфліктах культурна «м'яка сила» може або загострювати напруженість, або слугувати мостом для порозуміння.

Голлівуд, наприклад, був потужним інструментом поширення західних культурних цінностей по всьому світу. Американські фільми, телевізійні шоу та музика сприяли глобальному поширенню таких ідеалів, як свобода та індивідуальність. Однак домінування західного культурного експорту іноді викликає обурення в незахідних цивілізаціях, які сприймають це як ерозію своєї культурної ідентичності. І навпаки, програми культурного обміну, такі як ті, що здійснюються за сприяння ЮНЕСКО, демонструють, як «м'яка сила» може сприяти взаємній повазі та розумінню. Освітні ініціативи, такі як програма «Еразмус+» в Європі або програма Фулбрайта в США, відповідають потенціалу культурної дипломатії для побудови мостів між цивілізаціями.

Політичні цінності – ще один важливий вимір «м'якої сили». Демократії, зокрема, отримують значну м'яку силу завдяки своїй відданості

прозорості, підзвітності та правам людини. Однак ці цінності не є загальноприйнятими, особливо в цивілізаціях з різними традиціями управління. Становлення Китаю як глобальної держави підкреслює складність політичної «м'якої сили» в цивілізаційних конфліктах. Хоча Китай традиційно покладається на економічну і військову силу, він все частіше звертається до м'якої сили для покращення свого міжнародного іміджу. Ініціативи на кшталт «Один пояс, один шлях» (BRI) доповнюються культурними програмами, такими як Інститути Конфуція, які просувають китайську мову і культуру в усьому світі. Однак акцент Пекіна на державному контролі та колективному добробуті різко контрастує із західним акцентом на індивідуальній свободі, створюючи лінію цивілізаційного розлому, яку м'яка сила сама по собі не може повністю подолати.

Ефективність м'якої сили в цивілізаційних конфліктах також залежить від сприйняття легітимності зовнішньої політики країни. Сполучені Штати, наприклад, зіткнулися зі значними проблемами у використанні «м'якої сили» для вирішення конфліктів на Близькому Сході. Хоча американські ініціативи, такі як освітні програми обміну та зусилля публічної дипломатії, спрямовані на розбудову доброї волі, ці зусилля часто затьмарюються політикою, що сприймається як ворожа або імперіалістична. Вторгнення до Іраку в 2003 році, широко розкритиковане як порушення міжнародного права, завдало серйозної шкоди «м'якій силі» Америки в регіоні.

ЄС, наприклад, використовує свою м'яку силу через економічні стимули, культурні обміни та просування демократичних норм. Його експансія у Східну Європу демонструє, як м'яка сила може сприяти інтеграції різних цивілізацій у цілісну політичну та економічну структуру. Аналогічно, акцент ООН на культурній дипломатії та міжконфесійному діалозі підкреслює потенціал «м'якої сили» для усунення першопричин цивілізаційних конфліктів.

Незважаючи на свій потенціал, «м'яка сила» має обмеження у вирішенні цивілізаційних конфліктів. Однією з важливих проблем є асиметрія ресурсів «м'якої сили» між цивілізаціями. Західні країни, зокрема США, домінують у світових медіа, освіті та культурних індустріях, що дає їм непропорційно великий вплив на формування глобальних наративів. Цей дисбаланс часто викликає обурення в незахідних цивілізаціях, які можуть сприймати «м'яку силу» як форму культурної гегемонії.

Ще одним обмеженням є залежність «м'якої сили» від довгострокової взаємодії. На відміну від жорсткої сили, яка може досягти негайних результатів, м'яка сила вимагає постійних зусиль для побудови довіри та авторитету. У ситуаціях гострого конфлікту, коли потрібні негайні дії, м'якої сили може виявитися недостатньо. Більше того, зростання націоналістичних і популістських рухів у всьому світі підірвало ефективність «м'якої сили». Ці рухи часто розглядають міжнародне співробітництво та культурний обмін як загрозу національній ідентичності, що знижує привабливість ініціатив «м'якої сили». Наприклад, реакція проти глобалізації в західних країнах послабила їхню здатність проектувати м'яку силу як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Характер глобальної політики, що розвивається, свідчить про те, що «м'яка сила» залишатиметься критично важливим інструментом в управлінні цивілізаційними конфліктами. Як і передбачав Гантінгтон, взаємодія між цивілізаціями продовжуватиме формувати світовий порядок, що робить культурну дипломатію та непримусовий вплив більш важливими, ніж будь-коли. Однак успіх «м'якої сили» в цьому контексті залежатиме від її здатності адаптуватися до мінливої динаміки та враховувати законні.

Виклики та обмеження

Незважаючи на розмаїття наявних політичних і дипломатичних механізмів, вирішення конфліктів залишається пов'язаним з певними

проблемами. Дисбаланс сил, конфліктуючі інтереси та глибоко вкорінена недовіра часто перешкоджають переговорам. Більше того, зростання ролі недержавних акторів, таких як терористичні угруповання і транснаціональні корпорації, ускладнює традиційні державоцентричні підходи. Твердження Гантінгтона про те, що «лінії розлому між цивілізаціями стануть лініями битв майбутнього», підкреслює постійну актуальність культурних і релігійних розбіжностей, які часто не піддаються вирішенню за допомогою звичайних засобів (Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій? [29 с.25]).

Вирішення складних проблем сучасних конфліктів вимагає комплексного підходу, що поєднує політичні, економічні та культурні виміри. Це передбачає не лише усунення безпосередніх причин конфлікту, але й вирішення глибинних структурних проблем, таких як нерівність, виключення та історичні образи. Багатосторонність, превентивна дипломатія та інклюзивне управління повинні доповнюватися зусиллями, спрямованими на зміцнення взаєморозуміння та розбудову стійких інституцій. Насамкінець, політичні та дипломатичні механізми залишаються незамінними у прагненні до глобального миру і стабільності. Незважаючи на те, що виклики залишаються, постійний розвиток цих інструментів дає надію на подолання багатогранної природи сучасних конфліктів. Використовуючи сильні сторони багатосторонніх інституцій, правових рамок, економічних стратегій та культурної дипломатії, міжнародне співтовариство може працювати над створенням більш мирного та відкритого для співпраці світу.

2.3. Майбутнє світової політики в контексті міжцивілізаційних конфліктів

Трансформація світового порядку в XXI столітті визначається глибокими змінами в динаміці влади, ідеологіях та розподілі впливу між

цивілізаціями. Від однополярного стану, в якому домінували Сполучені Штати в епоху після закінчення холодної війни, світ перейшов до складнощів багатополарності. Концепція багатополарного, багатоцивілізаційного світу Семюеля Гантінгтона забезпечує основу для розуміння цих змін, особливо в контексті ескалації конкуренції між великими державами.

Гантінгтон стверджував, що домінування Заходу ніколи не було абсолютним і неминуче розмивалося в міру того, як інші цивілізації набирали сили. Він зауважив, що «Захід завоював світ не завдяки перевазі своїх ідей... а скоріше завдяки перевазі в застосуванні організованого насильства. Західні люди часто забувають про цей факт, а незахідні - ніколи» [9 с.23]. Гантінгтон передбачив, що 21 століття стане свідком піднесення таких цивілізацій, як Китай, Індія та ісламський світ, які кинуть виклик першості Заходу і відкриють шлях до багатополарного світу. Сьогодні ми бачимо, що передбачення Гантінгтона матеріалізуються. Китай перетворився на грізну економічну та військову потугу, яка прагне перекроїти глобальні інститути відповідно до своїх інтересів. Так само Індія утверджується як ключовий гравець у світовій політиці, а ісламський світ продовжує впливати на регіональну та міжнародну динаміку. Ця багатополарність ще більше посилюється агресією Росії.

Виклики багатополарного світу

Перехід до багатополарного світу відображає не лише перерозподіл влади, але й посилення конкуренції між цивілізаціями. Гантінгтон вважав цю конкуренцію неминучою, зумовленою фундаментальними відмінностями в культурній, релігійній та історичній ідентичності. Суперництво між Заходом і Китаєм уособлює це цивілізаційне змагання. Сполучені Штати та їхні союзники часто розглядають свої відносини з Китаєм як змагання між демократією та авторитаризмом. Тим часом Китай просуває свою модель управління, засновану на конфуціанських цінностях і централізованій політичній системі, як альтернативу ліберальній демократії. Ця ідеологічна

розбіжність має глобальні наслідки, впливаючи на те, як країни вибудовують свої відносини і підходять до таких питань, як права людини, торгівля і технології.

Хоча багатополарність відкриває можливості для співпраці, вона також створює значні виклики. Відсутність єдиної домінуючої сили може призвести до нестабільності, оскільки конкуруючі держави змагаються за вплив. Це явище, відоме як «теорія переходу влади», припускає, що нові держави часто кидають виклик усталеним державам, збільшуючи ймовірність конфлікту. (41) Спостереження Фукідіда про Пелопоннеську війну часто згадується для опису сучасних відносин між США і Китаєм. Концепція Грема Еллісона про «пастку Фукідіда» попереджає, що такі переходи влади історично призводили до війни, підкреслюючи необхідність обережної дипломатії для управління цією напруженістю [42].

Більше того, поширення регіональних конфліктів, таких як війна в Україні, нестабільність на Близькому Сході та територіальні суперечки в Південно-Китайському морі, підкреслює крихкість світового порядку. Ці конфлікти часто втягують великі держави, ускладнюючи зусилля з підтримання стабільності. Як зазначила Ганна Арендт у книзі «Витоки тоталітаризму», «влада і насильство - це протилежності; там, де одне панує абсолютно, інше відсутнє». У контексті цього сучасний виклик полягає в тому, щоб збалансувати динаміку влади, щоб запобігти ескалації насильства [43].

Перспективи нового світового порядку

Незважаючи на ці виклики, 21 століття також пропонує перспективи для більш інклюзивного та справедливого світового порядку. Зростання багатополарності створює можливості для регіональних держав зробити свій внесок у глобальне управління, сприяючи більш збалансованому розподілу впливу. Така децентралізація може сприяти більшому представництву і

легітимності в міжнародних інституціях, вирішуючи давні скарги на домінування західних держав. Френсіс Фукуяма у книзі «Кінець історії і остання людина» стверджував, що ліберальна демократія є «кінцевою точкою ідеологічної еволюції людства» [17]. Хоча ця теза зазнала критики, вона підкреслює незмінну привабливість демократичних цінностей у формуванні світового порядку. Останні роботи Фукуями визнають виклики, пов'язані з відродженням авторитарних режимів, але підкреслюють потенціал демократій у створенні альянсів і зміцненні багатосторонніх інститутів для підтримки стабільності.

Концепція «нового світового порядку» Френсіса Фукуями, сформульована в таких працях, як «Кінець історії та остання людина» підкреслила роль демократій у формуванні стабільної та кооперативної глобальної системи. Фукуяма стверджував, що універсалізація ліберальної демократії може слугувати остаточним вирішенням ідеологічних конфліктів, створюючи основу для тривалого миру. На думку Фукуями, демократії мають спільні характеристики, такі як прозорість, підзвітність і відданість правам людини, які роблять їх природними союзниками у прагненні до глобальної стабільності [17]. Формування таких альянсів, як НАТО і Чотиристоронній діалог з питань безпеки (Квад), відображає цей принцип. Ці об'єднання дозволяють демократіям координувати відповіді на спільні загрози - від авторитарної агресії до зміни клімату та кібератак.

Однак оптимізм Фукуями має бути пом'якшений визнанням викликів, з якими стикаються демократії у підтримці своєї згуртованості. Так як еволюція світового порядку в 21 столітті відображає більш складну взаємодію переходів влади, ідеологічної конкуренції та можливостей для співпраці. Однополярний момент зникає, а зростання багатополарності вимагає нових підходів до управління глобальними викликами та сприяння співіснуванню між цивілізаціями.

Передбачення Гантінгтона про зіткнення цивілізацій залишаються цінною лінзою для розуміння цієї динаміки, але вони не є детермінованими. Майбутнє світового порядку залежатиме від здатності націй і цивілізацій конструктивно долати свої розбіжності. Через діалог, компроміс і відданість спільній справі людства міжнародне співтовариство може працювати над створенням нового світового порядку, який відобразить різноманітність і прагнення 21-го століття.

Висновки до розділу II

У другому розділі досліджено стан сучасних між цивілізаційних конфліктів і їхнього впливу на світову політику, аналіз ключових прикладів, як війна в Україні, ізраїльсько-палестинський конфлікт, напруженість у відносинах між США та Китаєм, дозволив визначити, що цивілізаційні, культурні та релігійні відмінності стають фундаментальними рушіями глобальних протистоянь. Конфлікти, які були наведені, часто виникають на «лініях розлому», де перетинаються різні культури, релігії, традиції, що формує складну систему протирічностей, яку не завжди можна пояснити традиційними політичними засобами.

Теоретичні концепції Семюеля Гантінгтона, Френсіса Фукуями, Джона Міршаймера та інших науковців слугують важливим інструментом для розуміння сучасного стану речей, їх динаміки. Теорія зіткнення цивілізацій наголошує на культурній природі глобальних конфліктів, а також на значенні цивілізаційної ідентичності для формування міжнародних альянсів та напруженості. При цьому, сучасні події, зокрема в Україні, підтверджують передбачення Гантінгтона про те, що саме цивілізаційні поділи стануть основною причиною міжнародних конфліктів у XXI столітті.

Особливе значення мають питання взаємодії глобалізації та регіоналізації, які формують суперечливі тенденції сучасного світу. З одного боку, глобалізація сприяє економічній інтеграції, а з іншого – поглиблює нерівність, загострює ідентичнісні конфлікти та викликає опір з боку культур, які намагаються зберегти свою унікальність.

Дослідження показало, що роль дипломатії у врегулюванні між цивілізаційних конфліктів залишається ключовою. Механізми превентивної дипломатії, системи раннього попередження конфліктів та використання м'якої сили демонструють свій потенціал для зниження напруженості. Водночас з цим, обмеження використання цих підходів, зокрема,

невирішеність питань культурної асиметрії, підкреслюють потребу у нових стратегічних підходах до конфліктного менеджменту.

Ключовим є пошук балансу між економічними, політичними та культурними інтересами, які часто обумовлені через суперечність. Особливу увагу необхідно приділити зусиллям міжнародних організацій, як ООН, ЄС, чи регіональні блоки, які мають потенціал для створення платформ діалогу та пошуку компромісних рішень. Водночас з цим, зростаюча роль недержавних акторів у між цивілізаційних конфліктах, як транснаціональні корпорації, терористичні угруповування, часні військові компанії – ускладнюють традиційні державо центричні підходи.

Підсумовуючи, можна сказати, що сучасна світова політика визначається складним переплетенням цивілізаційних, культурних і економічних інтересів, які формують багатополярну систему міжнародних відносин. Подолання між цивілізаційних конфліктів вимагає всебічного підходу, тому лише через діалог та співробітництво міжнародне співтовариство зможе створити умови для стабільного і справедливого глобального порядку в XXI столітті.

РОЗДІЛ III. ВПЛИВ МІЖЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Початок війни в Україні, як виклик західній цивілізації

Можна багато говорити про причину самого конфлікту, який виник між Україною та Росією, однак треба зазначити, що ця війна є прямим наслідком «зіткнення цивілізацій», тож якщо ми будемо розглядати тезис про те, що війна в Україні є між цивілізаційним конфліктом – то будемо мати рацію, через низку причин, які будуть обґрунтовані нижче.

Причини виникнення конфлікту

Якщо судити з промови Путіна, яка була представлена світу перед початком вторгнення в Україну, то можна виділити наступні головні фрази:

- Перерозподіл світу почався з розвалу Радянського Союзу;
- Ототожнення західної цивілізації з імперією зла;
- Намагання розширити НАТО;
- Націоналізм в Україні;
- Роль Другої Світової війни у розподілі світу [44].

Такими тезисами президент сусідньої держави виправдовує початок найбільш кривавого конфлікту 21 століття, однак, якщо заглибитись у ці тези більш детально, то ми побачимо, що ці висловлювання є проявом «зіткнення цивілізацій», через що можна вважати, що Гантінгтон був правий щодо майбутніх конфліктів, а причина війни між Україною та Росією є цивілізаційний фактор, точніше цивілізаційні розбіжності [9].

Те, що перерозподіл світу почався з розпаду радянського союзу є історичним фактом, однак, треба зазначити, що США, як останній гегемон не зміг повністю «покорити» світ, бо, сам світ став іншим, роль ідеологій

відійшла на другий план, через що ми й сьогодні відчуваємо наслідки цих змін.

Протиставлення Росії державам заходу є теж проявом різності цивілізацій, бо як вважав Гантінгтон, люди краще розуміють себе порівнюючи з іншими, а точніше порівнюючи ті ознаки, які їм не притаманні, тобто у цьому контексті, ми не захід, тому що вони «агресори» та намагаються «нав'язати» свої правила гри.

Про розширення НАТО неможна серйозно казати, бо на момент початку війни не йшло розмов про приєднання України до НАТО, а після війни до НАТО приєдналися Швеція та Фінляндія, через що висловлення «розміщення ядерного арсеналу НАТО в Україні знижує час прильоту ракет» є абсурдним та ніяк не відповідає дійсності, бо з Фінляндії об'єктивно час «прильоту» ракет буде ще нижчою.

А ось теза про посилення націоналізму та нацизму в Україні є дуже цікавою, бо це і є пряма причина війни, процес «денацифікації» є ключовою умовою для припинення війни, однак, давайте більш глибоко подивимося на цю тезу. Що є український націоналізм для Росії? Це звичайне виокремлення та вихід України з економічного, інформаційного та культурного простору Росії, проводячи аналогію неможливо не згадати Радянський союз, де за святкування дня народження Шевченка чи вбрання у вишиванку, КГБ могло винести звинувачення у «націоналізмі». Разом з цим треба зазначити, що проблему з націоналізмом хотіли вирішити фізичним знищенням або насильним переміщенням носіїв неросійської (православної) цивілізації. Одразу згадується вислів Гантінгтона, що у сучасних цивілізаційних конфліктах просто неможливо прийти до мирного рішення, бо владі Путіна, хоч і не напряду, загрожують «не свої» лідери, яких він не може зрозуміти, бо вони є чужою цивілізацією, їм не цікаво бути авторитарними володарями, які все вирішують одноосібно. Однак про відмінність наших цивілізацій ми поговоримо пізніше.

Разом з цим, роль Другої Світової війни дійсно є великою, бо результатами цієї світової війни було закріплення біполярного світу та поділ світу за сферами впливу, через що багато держав були «доеднані» до соц. табору. Разом з цим, це ще один наворот про можливе втручання західної цивілізації до держав, які поза їх зоною впливу.

Чи є Україна «розколотою» державою?

Хоч Гантінгтон і вважав Україну розколотою державою, однак це не відповідає дійсності та є уособленням пропаганди, яка домінувала у західноєвропейській думці, стосовно новостворених держав у наслідок розвалу Радянського союзу, так, наприклад, жителів України, Білорусі та Росії ототожнювали та називали «руськими».

Насправді ж, якщо проаналізувати працю Гантінгтона то можна непогодитися з висновками, що Україна є розколотою державою, бо сам принцип розколу України за Гантінгтоном є більш релігійним ніж цивілізаційним. У реальності ж фактор релігії не відіграє великої ролі у сучасному та минулому конфлікті, бо що раніше, що зараз йде війна проти «нацизму» в Україні.

Аналізуючи історію та праці вчених щодо України ми можемо зробити певні висновки, що починаючи від Галицько-Волинського князівства, до формування УНР – Україна була носієм західної культури, з усіма її ознаками, як, наприклад, чітке розподілення на світську та духовну владу, бо в нас не було чіткого підпорядкування владним структурам, так як не було «українського» патріархату, через що церковні службовці «покорялися» московському. Чи, класовий плюралізм, бо ще з історії середньовічної Русі ми знаємо про прошарок знатних людей, бояр та вельмож, через що сила феодальної аристократії була достатньою, щоб заважати побудувати повністю абсолютну владу, та й більше, ці бояри могли і вигнати короля, чи обрати його, як, наприклад, історія Данила Галицького. Індивідуалізм же виник через

рух козаків, що були вільними та мали ширшу автономію, порівняно з селянами.

Звісно, репресивна машина Радянського союзу змінила цивілізаційну приналежність українського народу до західної цивілізації, репресії, колгоспи, штучний голод це все намагання викреслити з історії України її приналежність до західної цивілізації, так, наприклад, до формування радянського союзу в українській інтелігенції були свої видатні вчені та діячі. Всім відомий Іван Франко, наприклад, був системним антимосковським діячем, який, реагуючи на видання «лібералів російської імперії» у Австро-угорській імперії зазначав, що російська інтелігенція та держава ніколи не буде розглядати поляків чи українців як сили, що можуть діяти окремо від Російської імперії, бо сама російська ідея полягає у тому, що всі нації будуть жити в складі Російської імперії, на умовах Російської імперії та будуть «захищені» від ідей ззовні [45].

Також Франко зазначав, що російська інтелігенція не зовсім розуміє західних суспільних практик соціалізму та лібералізму, бо ці практики сприймалися більше як «заморські дива», страшенно перекручувалися та по різному інтерпретувалися, через незнання інтелігенцією дійсності реального стану речей у Російській імперії, бо писали автори про переваги лібералізму, однак при цьому мирилися з жорстокими фактами імперії [46].

Описуючи ситуацію у Російській імперії І. Франко ставить читачів перед фактом, що ситуація в Російській імперії – це державний деспотизм та натиск на все українське, через що українській цивілізації протистоїть не лише бюрократична машина репресивної імперії, а ще й велика частина російської народної маси та їх інтелігенція, бо ми(українці) – різні [47].

Видатним критиком російської цивілізації був Д. Донцов. Він ще у 1918 році розробляв ідею, що українська суверенність та незалежна ідентичність несе загрозу історії та існуванню Російської цивілізації, бо вона побудована

на брехні та поневоленні народів, у своїх працях Д. Донцов концептуально протиставляє європейську (те, що Гантінгтон назвав «західною») і євразійську (православну) цивілізації та культури, як змагання індивідуальності та отарності, демократизму та авторитаризму, розвитку та стагнації [48]. Вже у 1921 році у книзі «Підстави нашої політики» автор віддає важливе місце цивілізаційному аспекту України та протиставляє її «Варварії московській», де зазначає, що основи російської цивілізації є охлократичними та хаотичними (тобто деструктивними), позбавленої духу лицарства та честі, разом з моральною приземленістю. Цим автор пояснює закріплення ідеології большевизму-ленінізму, бо вважає її наскрізь плебейською. Головним висновком автора є ідея, що загроза з боку російської цивілізації буде нависати над всіма націями та культурами, доки українці, як нація не позбудуться всіх можливих аспектів російського світу: культурних, політичних, соціальних та інформаційних [49].

Що ж радянська влада зробила з осередками української ідентичності, які несли загрозу та протиставлялися усій російській цивілізації, бо була іншою? Правильно – «обрізала» їх, з'явилося принизливе ставлення до українського села та нації, з послідовною «русифікацією».

ВСЖ простір, як нащадок Радянської політики

ВСЖ термін виник у інтернет-культурі 10-20х роках 21 століття, цим терміном намагалися пояснити відмінність держав з радянською спадщиною, від держав заходу. Цей термін – аббревіатура від інтерв'ю Єльцина у 1991 році, де він відповідаючи на питання молодого дівчини: «Чи є в нас дома кетчуп?», - відповідає їй: «Ти де живеш, у якій державі, який кетчуп? Чай, цукор – є, вже добре».

ВСЖ в інтернет просторі визначається як пострадянський простір, де зберігається нащадок радянського менталітету. В широкому розумінні ВСЖ культура – це особлива, смиренна система світогляду, де людина реагує на

щось погане, чи на якесь свавілля, майже байдуже, бо це ж ВСЖ система, тут це нормально. Наприклад, порушення прав ПДД, чи нічні тусовки у квартирах. ВСЖ система розповсюджена на держави в яких була комуністична ідеологія, тобто на колишні держави Варшавського договору.

Відношення до людей у ВСЖ системі є агресивно-нейтральним, де з тобою спілкуються, однак не на доброму тоні, а з пасивною агресією, чи з повністю «відсутнім» обличчям. Також важливою ознакою ВСЖ простору є те, що навчання тут є суспільною нормою, через що пошук роботи залежить не від знань, які тобі надав навчальний заклад, а саме твої зв'язки. У ВСЖ працює принцип «той хто терпить - виживає».

Якщо ми поширимо термін ВСЖ, то можна згадати, що людей, які притримуються таких поглядів в нас часто називають «совками», тобто такі люди є у будь-яких суспільствах, які окуповані Радянським союзом. Разом з цим треба зазначити, що так, вони належать іншій цивілізації, тобто і нашому випадку, тяготіють до православної цивілізації, однак разом з цим вони зосереджені не у «лініях розлому» між цивілізаціями. Тобто, існування в західній цивілізації такої системи думок загострює можливі конфлікти та «переносить» лінію розлому, через що ми можемо прийти до висновку, «не факт, що війна між Україною та Росією є останньою у зіткненні західної та православної цивілізації, бо ця межа «розломів» розташовується від Східної Німеччини (у історії НДР) і до Сходу України.

Міжцивілізаційний конфлікт, як виклик західній цивілізації

Виходячи з вищезазначеного можна зробити такий висновок, що конфлікт в Україні є проявом зіткнення західної та православної цивілізації, разом з цим це і конфлікт ідентичностей, на які нема чіткої відповіді у заході, наприклад, чи можна жертвувати територіями держави-учасниці своєї цивілізації заради миру, та чи буде ця жертва «програшем» західної цивілізації, та подальшим зеленим сигналом щодо дій Китаю.

Разом з цим ніхто не знає, що буде після України, чи поставить православна цивілізація ще один виклик західній, наприклад, «захищаючи» свої кордони на території держав Балтії.

Те, що відрізняє конфлікт в Україні від інших конфліктів є те, що це не між цивілізаційний конфлікт між африканською та ісламською цивілізаціями, не між індуїстською та китайською, а саме між православною та західною, що прямо ставить під сумнів існуючий світопорядок, бо цей конфлікт є найбільш близьким для всієї західної цивілізації, який неможна залишити без покарання агресора.

3.2. Аналіз зовнішньополітичних стратегій держав у контексті між цивілізаційних конфліктів.

Реакція країн Заходу на війну Росії та України

Слід відзначити, що Захід на початку збройної агресії проти України у 2014 році мав мляву реакцію, через що Росія увірувала у власну безкарність, через що при розрахунках щодо початку війни в 2022 році не думала, що Захід змінить політику, особливо це «показало» виступ Байдена 22.02.2022, який запевнив, що відповідь буде жорстокою, але лише у економічному плані, що теж створило свій наворот, про «Київ за три дні» [50].

Однак вже 26 квітня 2022 року була сформована міжнародна коаліція на підтримку України, отримала вона назву Рамштайн, бо була зібрана у німецькому місті з аналогічною назвою. У Рамштайні обговорювали, як узгоджувати дії з надання військової допомоги Україні для вдоволення загальних та майбутніх проблем. Завдяки цій групі координації партнерів щодо постачання зброї стали колективними. Хоч організаторами зустрічі і виступили США, але вибір місця зборів у Німеччині був не випадковим, бо

саме через це міжнародний тиск на Німеччину посилювався і вона все ж таки погодилася на постачання Україні «летальної» зброї, як, наприклад, 50 зенітних установок «гепард» та плану «кругового постачання», де країнам відшкодовувались збитки за відправлену зброю в Україну. Окрім цього, Німеччина зобов'язалася проводити навчання українських військовослужбовців на своїй території із своїми інструкторами [51].

Система європейської безпеки також зазнала змін після 24 лютого 2022 року. Вторгнення Росії в Україну змусило учасників Північної Європи переглянути своє сприйняття та розуміння безпекових викликів. Агресія Росії показала, що статус партнера з розширеними можливостями не забезпечує достатнього рівня захисту та стримування від збройної агресії. Ця війна прискорила зміну громадської думки у Швеції та Фінляндії, через що лідери обох держав ухвалили рішення про якнайшвидший вступ до НАТО [52].

Санкції проти Росії почали впроваджувати ще після анексії Криму, однак їх ефективність залишалась сумнівною, водночас санкції, запроваджені після 24 лютого 2022 року вже значно вплинули на економіку агресора, хоча і короткочасно. Найсерйознішого удару Росії завдало замороження її валютних активів за кордоном, що на той час становило майже половину всіх золотовалютних резервів країни.

Попри санкції, Росія досі отримує значні доходи від експорту енергоносіїв, бо хоч Північний потік підірваний, а ЄС відмовилось від російської нафти, однак Росія експортує нафту до Китаю та до Індії, які вже перепродають цю нафту Європі [53].

Цікавою є і інформація щодо паралельного експорту до Росії, де, наприклад, експорт з Німеччини до Киргистану у 2023 році виріс на 4129% у порівнянні з 2022 році, або ж у Армению (172%), Таджикистан (154%), Казахстан (136%) [54].

Також, позитивною є тенденція щодо збільшення допомоги Україні від світу, так на 2022 рік вся сума допомоги складала 27,5 млрд. доларів США, на 2023 рік 58 млрд. доларів США, а на 2024 очікується допомога у розмірі 100-120 млрд. доларів США [55].

Головною проблемою щодо реакції заходу на війну Росії в Україні є те, що багато західних політиків стали заручниками свого погляду щодо Росії, як держави, яку можна демократизувати. Захід не може зрозуміти, що у коренях російської цивілізації стоїть деспотизм, соціальне рабство та ксенофобія, через що, при будь якій нагоді захід буде намагатися «реабілітувати» Росію, заради своїх світоглядів і стереотипів [56 с.120]. Як, наприклад, з А. Навальним, який був найбільш знаменитим російським політичним опозиціонером, однак щодо анексії Криму в Україна казав: «Крим – не бутерброд з ковбасою, що його туди-сюди повертати».

Однією з головних проблем також є те, що не всі держави хочуть надавати військову допомогу у тому обсязі, яким, можуть, так, наприклад, Німеччина, Франція, США, надають набагато менше військової допомоги у % від ВВП, коли такі держави, як Естонія, Латвія, Литва, Фінляндія та Польща – навпаки [57]. О. Баган, вважає, що саме від цих держав Україна має будувати свою міжнародну стратегію, бо лише ці держави, які зазнали вплив Росії та її амбіції розуміють важливість протистояння з нею [56 – 116с].

Зовнішньополітичні кроки Китаю у відповідь на зміни у Світі

Саме війна Росії в Україні розв'язала руки Китаю, він зайняв позицію спостерігача, однак при цьому в нього під боком також є держава, без якої Китай не може повноцінно розвиватися, бо не може зробити китайські моря внутрішніми. До того ж як і з Україною Тайвань знаходиться під впливом заходу (США), що теж додає колоритності у майбутньому протистоянні двох наддержав.

Аналізуючи відношення між Росією та Китаєм можна зазначити, що останнім часом держави активно проводять спільні військові навчання, та намагаються побудувати партнерські стосунки щодо послаблення лідерських позицій США у регіоні. Так, наприклад, Путін відвідав Пекін під час церемонії відкриття зимових Олімпійських ігор, де провів зустріч з китайським лідером Сі Цзіньпіном. Після чого глави держав оприлюднили спільну заяву, про засудження впливу американців в регіональні справи цих держав, та те, що Росія визнала Тайвань територією КНР, на мою думку, щоб у разі чого Росія не «зрадила» свого нового союзника у можливому протистоянні [58].

Китай розуміє, що війну між ним і Тайванем будуть розглядати саме через призму війни Росії та України, через що намагається розірвати зв'язок між цими державами, що, наприклад Україна та Тайвань – це різні паралелі, бо Україна є незалежною та суверенною державою, а Тайвань – це самостійно проголошена держава, яка юридично є територією Китаю, через що можлива війна – це не агресивна окупація, а «повернення додому».

Візит Ненсі Пелосі до Тайваню викликав різке невдоволення з боку Китаю, який заявив, що це є серйозним порушенням суверенітету та територіальної цілісності, та й наголосив у відповідь про проведення масштабних військових навчань у Південно-Китайському морі поблизу Тайваню. Під час яких були випробувані балістичні ракети та маневри авіації, які застали Тайванський генштаб у патовий стан, бо Китайська авіація зайшла із Східного боку острова, коли їх «захисна доктрина» передбачає утримання східної частини острова до прибуття допомоги США. Звичайно, ці навчання одразу нагадали «навчання» військ Росії на кордонах з Україною, що було своєрідною репетицією вторгнення [60].

Незважаючи на це, неспроможність швидко закінчити війну Росією поставило під питання спроможність швидко закінчити війну між Китаєм та Тайванем, через що Китай зробив висновки, що війну не можна сприймати

легковажно, та розраховувати на боягузтво чи перевагу своєї армії, бо «загнана в кут миша – сама на кішку кидається». Разом з цим Китай не відмовився від своїх ідей стосовно Тайваню, та посилюючись на тайванську розвідку, відтермінував вторгнення на декілька років, до закінчення повноважень діючого президента Цай Інвєня. Тож КНР планує удосконалити свою армію, базуючись на помилках Росії та на зміні у веденні сучасної війни [58].

Китай зіткнувся з комплексом економічних, соціальних та міжнародних викликів, які досягли критичного рівня, що змусило країну вжити суттєвих заходів. У 2022 році уряд Китаю та ЦКПК запровадили серію ініціатив, для стимулювання внутрішнього споживання, підтримку приватного бізнесу та створення сприятливого середовища для підприємств. Для досягнення цих цілей у 2023 році було представлено «План партійної та державної інституційної реформи», який передбачає модернізацію національної системи управління та створення п'яти нових центральних органів. Фінансовий сектор став ключовою ланкою реформи, що включає посилення нагляду, координації та стабільності. Центральний науково-технічний комітет зосередиться на розвитку інноваційної системи, реалізації стратегій і планів у сфері науки та техніки. Китай прагне досягти світового лідерства в галузях науки, техніки та освіти, залучаючи талановитих фахівців з усього світу. До 2035 року країна планує створити суспільство середнього достатку, орієнтуючись на стратегічні інтереси партії та держави [59].

Шанс для Ірану при конфлікті інших цивілізацій

Тегеран ще до початку конфлікту між Росією та Україною мав свою амбіції та намагався бути лідером свого регіону. Через те, що Іран є частиною ісламської цивілізації в нього негативне ставлення щодо західної та православної цивілізації. Однак незважаючи на це, він бачить можливості, які може отримати від співробітництва з іншою цивілізацією, особливо коли ця цивілізація бореться з іншою цивілізацією, яка є його ворогом.

Історично склалося, що Персія була однією з небагатьох держав, які сповідували шийтське трактування ісламу. Через це, сучасний Іран оточений державами – сунітами, в такому розвитку подій, Іран просто не міг діяти безпосередньо, бо в них не лише є різниця в релігії, однак ще й у відношенні до заходу, як, наприклад, у державах Персидської затоки.

Через це Іран спирається не лише на численні шийтські громади, а й на «вісь протипротиву», до якої входить такі групи, як ХАМАС, Хезболла та хусити. Проксі-сили Ірану слугують основним інструментом впливу на сусідні держави, бо влада США та її союзників, разом із Росією була великою, що просто унеможливило почати відкритий збройний конфлікт. Досвід Іраку показав, що краще відкрито не конкурувати з державою-гегемоном. Тож стратегією «розвитку» Іран обрав саме асиметричну боротьбу завдяки використанню проксі-сил.

Іранські проксі-сили, як іракські «Асаїб Ахль аль-Хакк» і «Катаїб Хезболла» зосереджуються на військовому тиску, їх мета шляхом підривної діяльності та тероризму підвищити витрати на утримання військових контингентів. Або ж хезболла в Лівані, чи хусити в Ємені, палестинський ХАМАС, що продовжують стримувати союзників та чинити їм перешкоди [61].

Ключовим недержавним союзником Ірану залишається ліванська Хезболла, за моделлю якої Корпус вартових ісламської революції (КВІР) продовжують формувати про іранські групи у регіоні. Головною ідеєю протистоянні Ірану і заходу є протиставлення ісламських держав Ізраїлю та не допуск «розрядки» відносин між ними. Щодо хуситів, Іран використовує їх як приклад ефективного стримування Саудівської Аравії, яка є противником для Ірану, бо товаришує з США [62].

Через втрату впливу на Близькому Сході США та Росії, Іран почав все активніше проявляти себе, так він вже не цурається використовувати свої

проксі-сили у стратегічних містах, наприклад на Ормузький та Баб-ель-Мандевській протоках, що є ключовими видними шляхами. Або, наприклад, візит президента Сирії Башара Асада до Тегерана у травні 2022 року може свідчити про підсилення регіонального гравця Ірану на тлі ослаблення позиції Росії в регіоні [63].

Важним чинником щодо можливості закріплення Ірану, як регіонального гравця є його позиція, бо він поставляє зброю та інструкторів до Росії. Після чого, виходить так, що проксі-сили підвладні Ірану теж починають володіти проти корабельними ракетами, мають навички ураження танків та починають все більше «ескалувати» конфлікт. Наприклад, терористичний напад ХАМАС на Ізраїль у 2023 році, та дуже «оптимістичні» для Ірану наслідки громадських заворушень у країнах західної цивілізації, які почали захищати Палестину, що може просто розв'язати руки Ірану. До сьогодні Іран діяв лише через проксі-сили, зробивши висновки на війні в Україні, підлаштувавши медіа та спрацювавши на факторі несподіванки (як, наприклад те, що він завжди каже, що ось-ось оголосить війну Ізраїлю, але не проголошує), але через між цивілізаційний конфлікт в нього є всі шанси стати великим гравцем свого регіону, саме балансуючи на протистоянні західної та православної цивілізації.

3.3. Роль інформаційних воєн у між цивілізаційних конфліктах

Між цивілізаційні конфлікти є багатограним явищем, яке охоплює та включає в себе безліч факторів та можливих проявів. Найголовнішими з них є культурні та інформаційні війни, а саме їх прояви та роль у між цивілізаційних конфліктах.

Роль пропаганди у між цивілізаційних конфліктах

Насамперед величезну роль у інформаційних та культурних війнах відіграє пропаганда, яка має декілька видів та проявів. В цілому, пропаганда являє собою засіб масової маніпуляції людською свідомістю. (64) Їй за Аланом Нельсоном характерно цілеспрямовано намагатись змінювати у людині сприйняття тих або інших подій, цінностей, емоцій за допомогою односторонньої комунікації. Це відбувається за допомогою перекручування фактів, ігнорування одних аргументів на користь інших та інших маніпуляцій з інформацією. Аналіз пропаганди, її видів та особливостей допоможе краще зрозуміти прояви культурних та інформаційних війн та їх впливу на між цивілізаційні конфлікти надалі. Можна виділити два типи пропаганди за своєю спрямованістю:

1) Внутрішня пропаганда (виражається у намаганні державою монополізувати медіа простір, створити образ зовнішнього ворога, мобілізувати людський ресурс та об'єднати його єдиною ідеєю)

2) Зовнішня пропаганда (виражається у спробі сформувати лояльні та продержавні мережі за межами своєї держави для поширення своїх наративів у внутрішній політиці інших держав).

Також пропаганда, як зауважувалось раніше буває декількох видів відносно сфери, де вона застосовується:

1) Культурна пропаганда (нав'язування тих або інших ідей і цінностей за допомогою мистецтва, культури та їх популярних діячів).

2) Інформаційна пропаганда (нав'язування тих або інших ідей і цінностей за допомогою розповсюдження неправдивих або перекручених новин через ЗМІ).

3) Політична пропаганда (нав'язування тих або інших ідеологічних принципів та політичних поглядів за допомогою маніпулятивних та популістських публічних виступів, політичних програм тощо з боку політичних діячів) [65].

Роль культурних та інформаційних воєн у між цивілізаційних конфліктах

На початку розглянемо культурні війни з точки зору площини для конфліктів між цивілізаціями. Головними проявами у сучасному світі можуть стати культурні питання щодо наступних сфер:

1) Конфлікт між ліберальними та консервативними ідеями (особливо питання щодо ЛГБТ, фемінізму, нових та старих цінностей).

2) Конфлікти з релігійною основою (щодо питань ступеню впливу на державу, релігійних цінностей, конфесії та обранням патріархату).

3) Конфлікти на основі мистецтва (щодо впливу на інші культури за допомогою кіно, музики, книжок, малюнків, карикатур тощо).

4) Конфлікти на основі спільного історичного минулого (відносно спільних спірних територій між двома народами, історичних пам'яток, досягнень тощо).

5) Конфлікти на основі мови (використання мов, як інструменту для експансії та захисту від неї).

Основними особливостями сучасних культурних конфліктів виступає використання нестандартних (тобто не військових) інструментів, а саме конфлікти відбуваються у площині ідей та цінностей завдяки пропаганді та поширенню свого мистецтва. Через високий рівень технологій та розуміння всеосяжності впливу інтернету, важливим культурним викликом для держав є вплив на політику соціальних мереж та медіа. Також через важливість емоційної складової у сфері культури важливим є використання емоційних тригерів під час конфліктів, а також високої ступені емоційного забарвлення висловів. Нав'язування культурних цінностей іншим та культурні конфлікти є доволі тривалими та можуть існувати десятиріччями, що формує у ментальності людей ненависть до іншої культури [66].

Тепер розглянемо інформаційні війни, їх характеристику та основні прояви у контексті між цивілізаційних конфліктів. Почнемо з проявів, вони бувають наступними:

1) Політична та інформаційна пропаганда (формування єдиної продержавної позиції, критика будь-яких альтернативних джерел інформації та однобоке і часто не правдиве висвітлення тих або інших подій, як у середині держави так і ззовні).

2) Кібератаки (порушення функціонування тих або інших сайтів, електронних біл-бордів та розміщення на них провокативних меседжів і постів під час кризових ситуацій та конфліктів).

3) Реклама (використання реклами задля розповсюдження тих або інших меседжів для конкретних верств населення, тобто використання таргетованої реклами з маніпулятивними цілями).

4) Ботоферми (формування суспільної думки всередині держави та за її межами за допомогою використання фейкових акаунтів та мережі ботоферм, які намагаються за допомогою великої кількості повідомлень сформувати уявлення більшості).

5) Репресії (заборона опозиційних та іноземних ЗМІ з ціллю унеможливити та мінімізувати доступ до ворожої інформації для власних громадян).

б) Психологічні та ідеологічні атаки (за допомогою тригерної інформації викликати емоції, особливо розчарування своєю владою та ідеологією, закріпити страх або прихильність до ворожого крила) [67]

Якщо проаналізувати особливості інформаційних війн, можна побачити суттєву різницю з культурними, яка виражається у наступному. Інформаційні війни є більш глобальними через можливість розповсюдження та застосування інструментів інформаційної війни майже у будь-якому куточку світу. Інформаційні війни також є більш швидкими у розповсюдженні та реакції, у них на меті є використовувати нові інфоповіді для того щоб грати на емоціях одразу після кризової події за допомогою інтернету, чим наносити більшої шкоди по «живим ранам». Також важливим фактором є анонімність, звичайним людям доволі складно відрізнити бота від живої людини, також дуже складно притягнути когось до відповідальності через використання VPN, несправжніх номерів тощо. Через розповсюдження інтернету та легке отримання даних стосовно користувачів, характерним для інформаційних війн є використання різної інформації для різних груп з максимальної ефективністю. Також інформаційні війни, так само як і культурні можуть тривати довгий час та поступово формувати сталі мережі для продовження конфлікту.

Інформаційні війни на прикладі війни між Україною та Росією

Зараз буде розглянуто практичні приклади інформаційних та культурних війн та їх впливу на між цивілізаційні конфлікти, а наприкінці узагальнено їх роль та наслідки. Важливим та показовим прикладом проявів інформаційних та культурних війн є тривалий конфлікт між Україною та

Росією, який впливає і на конфлікт між західною та християнською цивілізацією.

На відміну від минулого, коли конфлікти виступали здебільшого у форматі збройних війн, а території сфер впливу утримувались армією, наразі для впливу на держави все частіше використовуються непрямі важелі впливу, особливо з боку сильних на слабкі. Це виражається у економічному тиску, підтримці ззовні кандидатів, які будуть керувати державою в інтересах іншої та впливати на ментальність людей і політику держави за допомогою культурних та інформаційних війн. Так само відбулось і між Україною та Росією, яка на початку намагалась контролювати Україну за допомогою дешевого газу, заснованої ще в СРСР мережі підприємств, яка взаємопов'язана з Росією та іншими економічними факторами. Втім, після того як Україна все ж таки і надалі продовжила свій курс на інтеграцію до ЄС, західної цивілізації і подалі відходити від впливу Росії, вона почала використовувати нові методи, а саме формувати та підтримувати мережі проросійських політичних сил і російської культури на території України. У цьому їм допомогло використання політики розселення різних народів на територіях різних держав часів СРСР, завдяки чому вони мали певну «фанбазу» Росії та Путіна в Україні, яку тривалий час підтримували економічно. Разом з цим Росія підтримувала і проросійського кандидата у президенти України – Януковича разом з «Партією Регіонів», ціллю яких було розвернути на 180 градусів зовнішньополітичний курс України і повернути її під вплив Росії, що теж у решті решт закінчилось поразкою та призвела до «Революції Гідності».

Така ситуація, коли непрямі важелі впливу не змогли дати бажаних результатів, на території різних регіонів України були задіяні військові та політичні агенти Росії. Вони намагались сформувати квазі-республіки, дестабілізувати Україну і впливати на її політику за допомогою керівництва цих регіонів, яке неформально було встановлено Росією, а у випадку Криму

взагалі були повністю анексовані Росією після сфальсифікованого референдуму.

Вже з тих часів можна побачити прояви інформаційної та культурної війни з боку Росії до України, а саме: формування проросійських політичних сил та рухів на території України, намагання перетворити області України на республіки з проросійським керівництвом, анексія Криму під тезою волевиявлення кримчан шляхом референдуму, формування іміджу Росії, як старшого брата України і неможливості існування окремо тощо.

Після «Революції Гідності», початку бойових дій у Донецькій та Луганській областях, а також анексії Криму, з часом культурна та інформаційна війна між державами, а також їх вплив на міжцивілізаційний конфлікт лише збільшувався. Україна почала формувати свої відповіді на ті виклики, які постають перед нею в рамках цього конфлікту, а саме тиснути на Росію дипломатично, через міжнародні організації, що призвело до введення певних економічних та політичних санкцій до суб'єктів Росії. У відповідь на політичну, інформаційну та культурну пропаганду було сформовано свою пропаганду, яка мала на меті розвіювати російські наративи та формувати у населення захист від неї, також було збільшено увагу українській культурі та спадщині, почала діяти політика декомунізації, в рамках якої руйнувалось радянське єдине між Україною та Росією.

Не дивлячись на стрімкі кроки України у боротьбі з впливом пропаганди, Росія також посилювала її розповсюдження, з їх боку було: продовжено фінансування проросійських політичних партій (як ОПЗЖ), публічна підтримка руху антидекомунізації та критика за антиросійські настрої керівництва України, формування зовнішнього ворога у обличчі українського націоналізму, формування уявлення утисків росіян та російської мови, постійна інформаційна пропаганда щодо звірських дій українців по відношенню до культурної спадщини Росії, формування ідеї одного братського народу, який розділений через керівництво України та

націоналістів, формування меседжу про внутрішньоукраїнський конфлікт між центральною владою та Донецькою і Луганською областями, де Росія виступає не причиною конфлікту, а миротворцем, на відміну від України, яка обстрілює свої території та вбиває своїх громадян тощо [68].

Можна побачити, що не дивлячись на бойові дії, які відбувались з різною інтенсивністю між Росією та Україною з 2014 року, велика боротьба відбувалась і в рамках інформаційної та культурної війн, які суттєво впливали на ментальність та політику як українського так і російського керівництва, як звичайних українців так і росіян. Окремої уваги також заслуговує релігійний конфлікт, який також демонструє всеосяжність проявів культурної та інформаційної війн. Україна за каденції Порошенка заснувала Православну церкву України, яка отримала автокефалію і частково замінила Українську православну церкву, яка підпорядковується Росії, що стало ще однією конфліктною подією в рамках культурної війни України та Росії, особливо після заборони УПЦ московського патріархату у 2024 році [69].

Після аналізу проявів культурної та інформаційної війни України та Росії до повномасштабного вторгнення у 2022 році, вже можна зауважити на їх впливі на між цивілізаційний конфлікт. Росія та особисто Путін не сприймає Україну, як незалежну державу, а її коріння та територію вважає історичною територією та сферою впливу Росії, що можна побачити виходячи з його постійних тез на виступах, інтерв'ю та промові напередодні повномасштабного вторгнення. Ця ідея Путіна є основною тезою православної цивілізації, яка вступає у конфлікт з західною цивілізацією, яка тривалий час розповсюджувала свій вплив та отримала підтримку з боку великої кількості українців. З моменту отримання незалежності і розпаду СРСР, українці переймали досвід керування державою, будівництва інститутів, реформ та ментальності західної цивілізації, що продовжується і наразі, через її демонстрацію себе, як ефективного та розвиненого формування, не дивлячись на сучасну кризу.

Україна є важливою не лише для православної цивілізації, але і для західної, як зони зіткнення між двома цивілізаціями, контроль над якою може дуже посилити одну на фоні іншої, особливо з урахуванням близькості до Росії, про що зауважувалось мною раніше. Ця важливість України в рамках міжцивілізаційної боротьби призвела до того, що в ситуації, коли Україна все більше інтегрується до заходу, а захід цьому все більше сприяє і відмовляється від поступків Росії, вона офіційно (хоча і без офіційного початку війни) під приводом звільнення історично російських територій, росіян та російськомовного населення України починає повномасштабне військове втручання, супроводжуючи його новими наративами інформаційної та культурної війни.

В рамках нового етапу конфлікту України та Росії, друга почала використовувати наступні тези та дії: приєднання та визнання після фальсифікованих виборів до території Росії 4-х областей України за допомогою військової сили, наратив про постійну готовність до перемовин (у разі якщо Україна відмовиться від своїх територій, курсу до західної цивілізації і буде під впливом Росії), обстріли лише військових об'єктів (що не є дійсністю), те що Україна керується ззовні західною цивілізацією, були застосовані психологічні атаки щодо перемоги за три дні (спрямовані на психологічне подавлення волі українців) тощо.

Якщо розглядати відповідь України на це, можна побачити: поширення декомунізації та початок дерусифікації, тиск на міжнародне співтовариство та введення санкцій, заборона проросійських партій та обмін російських діячів на військових України, подальше переймання західних цінностей, реформування інститутів та переорієнтація бізнесу, спроба монополізації медіа простору завдяки телемарафону, заборона друкування книжок російської, перехід всіх шкіл на українську мову викладання тощо [70].

Важливим в рамках війни України та Росії і міжцивілізаційним конфліктом є дослідження її зовнішньої та внутрішньої пропаганди. Як вже

можна було побачити вище, Росія вже тривалий час у внутрішній пропаганді використовує тези, які стосуються зовнішнього впливу заходу на Україну і намаганні посварити її з Росією. Прикладами цієї тези є слова Путіна, що Україна керується ззовні, пропаганда у ЗМІ щодо використання заходу територій України для створення хімічної та біологічної зброї у західних лабораторіях, намаганні заходу через Україну розвалити Росію тощо [71]. Головним виступає те, що росіяни і їх президент вважають, що в усіх конфліктах та поразках Росії винен колективний захід і західна цивілізація, яка намагається зруйнувати її усіма можливими шляхами, вони не хочуть поважати її історичний вплив на Україну, її геополітичні амбіції, постійно обманюють та не поважають, що формує обличчя головного «зовнішнього ворога» у ментальності населення.

Також Росія постійно протиставляє себе західній цивілізації у питанні цінностей, коли вони забороняють ЛГБТ+, чайлдфрі та інші популярні на заході рухи, чим намагаються ізолювати та мінімізувати їх вплив на населення. Також задля зменшення отримання інформації та ворожої пропаганди ззовні, російське керівництво активно блокує різні соціальні мережі та сайти (наприклад Discord, Instagram тощо) [72]. Їх політика в цілому направлена на протиставлення себе, православної цивілізації з традиційними цінностями відносно секуляризованого заходу з його «неадекватними» поглядами відносно базових речей і намаганні постійно зруйнувати Росію. Іноді це навіть призводить до формування мережі підтримки Росії у країнах заходу, наприклад Америці, де деякі публічні особистості, музичні виконавці тощо, підтримують Росію та її цінності і захоплюються нею.

В рамках російської зовнішньої пропаганди, а саме популяризації думки про неіснування України, як держави, а також безперспективності військової допомоги з боку заходу Україні є декілька важливих аспектів. Росія вміло користується пропагандою та демонструє заходу, що їм неможливо

перемогти Росію військовим шляхом, а надання Україні зброї ніяк не змінює внутрішньополітичної ситуації у Росії, не демонструє успіхів України у контрнаступах з 2022 року, а лише збільшує людські втрати та затягує військовий конфлікт, що формує вже у вигляді заходу тих, хто бажає продовжувати війну в Україні. Також важливою тезою пропаганди є те, що фінансова допомога заходу розкрадається, а зброя надана в рамках допомоги розпродається. Зовнішня пропаганда Росії призводить до того, що західна цивілізація починає мати декілька думок щодо вирішення конфлікту в Україні, одна з яких бачить перспективу і вигоду у відносинах з Росією (дешевий газ, зменшення витрат на допомогу Україні тощо), а інші навпаки зауважують на необхідності боротись до останнього, але в сумі це призводить до зниження ефективності надання допомоги через складні бюрократичні механізми західної цивілізації. Тобто, в рамках між цивілізаційних конфліктів можна побачити, що дезінформація та пропаганда знижує ефективність комунікації держав, які існують в рамках однієї цивілізації.

Приклад Китаю у введенні інформаційної війни проти Заходу

Окрім України у сучасному дестабілізованому та непередбачуваному світі ще безліч конфліктів між різними цивілізаціями та проявів інформаційної та культурної війн. До найбільш цікавих, глобальних та важливих кейсів можна віднести протистояння сінської цивілізації та західної. Вже зараз можна побачити, що у православної та сінської цивілізації існує один спільний ворог – західна, про що вже зауважувалось раніше. Це протистояння відбувається на декількох рівнях, тому розпочнемо з першого.

Конфлікт сінської цивілізації проти західної у форматі непрямой конфронтації, яка виражається у скритій та явній підтримці Китаєм Росії. Це виражається у відношенні до конфлікту та тому, що Китай не називає його війною, або військовим вторгненням, а навпаки, перекладає усю відповідальність на західну цивілізацію, яка відноситься до інших несправедливо і навмисно провокує до конфліктів (через розширення НАТО

тощо). Однак варто зауважити, що при цьому Китай і не підтримує та не схвалює публічно дії Росії, пропонує нереалістичні плани миру (як і у випадку Росії). Це виглядає як спроба існувати одразу на двох стільцях, коли вони і не порушують своїми тезами міжнародні норми, але при цьому у власних новинах висвітлюють війну апелюючи до російських наративів, висловів російських чиновників, їх статистичних даних, звітів тощо [73].

Взаємодія китайських та російських ЗМІ не стосується виключно війни в Україні, а вже понад п'ять років активно функціонує в рамках боротьби проти заходу. Вони мають та демонструють спільні тези відносно питань організації США «кольорових революцій» у державах, де їм не подобається керівництво, щодо питань зародження ковіду, боротьбі проти дисидентів тощо. При чому, ця спільна у багатьох питаннях пропаганда направлена не тільки на внутрішнього споживача, але і на зовнішній світ, що особливо стало актуальним та корисним для Росії, коли після повномасштабного вторгнення її продержавні ЗМІ було заблоковано (RT і Sputnik) в багатьох країнах, а замість них міжнародною пропагандою тепер займається Китай [74].

Наявність пропаганди та дезінформації у китайських ЗМІ підтверджується багатьма дослідженнями, наприклад, Центр протидії цифровій ненависті зафіксував наявність великої кількості неправдивої інформації щодо війни в Україні з боку чотирьох державних китайських ЗМІ у Facebook, що демонструє підтримку Росії з боку Китаю та проведення спільної інформаційної та культурної війни проти західної цивілізації [75].

У такому випадку китайське керівництво формує уявлення «зовнішнього ворога» у вигляді заходу, який розпочинає та провокує військові конфлікти, спонсорує біологічну зброю в Україні, пропагує те, що Росія у цьому конфлікті у певній мірі є жертвою дій колективного заходу. На протипагу цьому, для внутрішнього споживача формується меседж, що Китай та Росія просто хочуть повернути свої історичні території та захистити свій

суверенітет від несправедливого заходу, що демонструє прояви інформаційної та культурної війн вже у сінсько-західному конфлікті. Також має місце і цензурування, задля запобігання розповсюдження у китайському просторі наративів щодо військових злочинів Росії в Україні, соціальні мережі в Китаї серйозно цензуються і майже не допускають широкого розповсюдження західної пропаганди [76].

Другий рівень конфлікту заходу та Китаю відбувається на рівні боротьби за Тайвань, який став центральною темою, яка ще не отримала свого масштабного розвитку, про який згадувалось у минулому підрозділі. Разом з постійним накалюванням ситуації, погрозами у бік США щодо невтручання у внутрішні справи Китаю (в які входить питання Тайваню), а також військовими навчаннями навколо Тайваню, але і широкою розвиненою мережею культурної та інформаційної війни. Щомісяця Тайвань зазнає декілька десятків мільйонів кібератак, які здебільшого були зроблені Китаєм [77]. Це не є дивним, виходячи з різноманітних заяв Народно-визвольної армії Китаю, яка зауважила, що наразі більш ефективним механізмом боротьби є інформаційна та культурна, а змусити Тайвань приєднатись до Китаю добровільно або напівдобровільно за допомогою цих технологій є більш перспективною ідеєю, аніж повномасштабне втручання [78]. Візит Пелосі зіткнувся з широкою інформаційною компанією проти неї, наприклад, коли на території Тайваню, у магазинах та залізничних станціях були взламани цифрові таблички, які демонстрували написи з її критикою та проханням покинути Тайвань [79].

Останнім цікавим фактором протистояння заходу та Китаю є соціально мережа – ТікТок, яка створена китайською компанією ByteDance. Вже тривалий час з боку різних держав існує занепокоєння щодо діяльності ТікТок, а саме на це існує декілька причин:

1)ТікТок збирає дані користувачів, які може передавати китайському уряду задля отримання тієї або іншої інформації, через що соціальна мережа

вже заблокована для використання державних службовців в деяких країнах (наприклад Канада, Бельгія, Естонія, Латвія та Нідерланди) [80].

2) Алгоритми (вони можуть направлені на дискримінацію, впливати на психологічне здоров'я та пропагувати певні теми більше, ніж інші)

Це є важливим у між цивілізаційній війни через те, що ТікТок може передавати дані користувачів уряду, використовувати їх для економічної вигоди держави (що отримало назву «капіталізм спостереження»). Також важливим є використання скритих алгоритмів з ціллю популяризації тих або інших китайських національних цінностей та ідей і критика західних. Соціальні мережі суттєво впливають на ментальність людей, особливо дітей, які є основною цільовою аудиторією ТікТока, тому скриті меседжі та пропаганда за допомогою рекомендацій може суттєво вплинути на майбутню політику США [81].

Це вже призвело до конфліктних ситуацій. Наразі існує багато обговорень американців на reddit та інших соціальних мережах щодо політики ТікТока, яка просуває антиамериканські рекомендації тощо, що стало причиною можливого блокування ТікТока на території США. Наразі ТікТок розробляє аналог свого алгоритму особисто для США, який не буде ніяк пов'язаний з китайським, що повинно допомогти у не блокуванні соціальної мережі на території США [82].

Інформаційні війни, які йдуть на Близькому Сході

Ще одним між цивілізаційним конфліктом можна вважати вже тривалі агресивні відносини між Ізраїлем та Палестиною, як представників двох різних цивілізацій. Ізраїль на відміну від своїх сусідів, через велику кількість контактів з державами заходу почав мати і схожі до західної цивілізації цінності та ідеї, що не відповідає уявленням ісламської цивілізації (на кшталт

лібералізму, індивідуалізму, рівності, свободи тощо), тому умовно цей конфлікт демонструє суперечки між західною та ісламською цивілізаціями [83].

Якщо аналізувати інструменти, якими користується Ізраїль для боротьби у культурній та інформаційній війні проти Палестини, то можна побачити наступне. Ізраїль за допомогою громадських організацій, які існують у державах заходу (наприклад America-Israel Public Affairs Committee у США) лобіює та популяризує свої інтереси в західній цивілізації. Також активно використовуються власні медіа (Jerusalem Post тощо), соціальні мережі (Facebook, Instagram тощо), мистецтво (серіал «Фауда» придбаний Netflix). Серед основним меседжів Ізраїля у внутрішній пропаганді, яку вони здійснюють за допомогою медіа та інтернету є популяризація тези щодо допомоги Палестині у відбудові та інших сферах держави. Задля стабілізації системи всередині держави також вибудовується особлива військова мережа, у якій військові ЦАХАЛу не мають права контактувати з палестинцями, також певна цензура проти Палестина виражається і у кібератаках. Ізраїль за допомогою запитів до соціальних мереж видаляє пости з хештегами на підтримку Палестини, що суттєво впливає на розповсюдження її погляду на конфлікт світу.

Переходячи до інструментів, які використовує Палестина у інформаційній війні, можна побачити деякі схожі риси (як широке використання дезінформації так і використання маніпуляцій через розповсюдження відеоматеріалів, іноді фейкових, щодо померлих дітей тощо) так і безліч відмінних. Насамперед цікавим в рамках дезінформації є таке явище, як Паллівуд (об'єднання Палестини та Голівуда), яке є явищем, коли Палестина популяризує та публікує фейкові відео похорон, вбивств тощо, що з часом спливає у інтернеті і розвіюється. Сама ж пропаганда відбувається завдяки пропагандистським рухам (на кшталт «Ісламський Джихад»), що переростало у зіткнення вірян з ізраїльськими військовими. Також

інформаційна компанія поширюється і за допомогою ЗМІ, здебільшого каналу «Аль-Акса», завдяки якому з дитинства формують ненависть до євреїв та пропагують використовувати терористичну діяльність проти них. Також у відповідь на кібератаки Ізраїлю, Палестина також проводить атаки на державні сайти Ізраїлю, що тимчасово відключало їх або на них публікувались пропалестинські меседжі [84].

В цілому, цей конфлікт, особливо після збройних сутичок, починає набирати активну популярність у інтернеті, що також переростає у марші підтримки тієї або іншої сторони (останнім часом Палестини) у різних державах. Конфлікт пронизаний використанням інформаційних та культурних технологій задля презентації себе, як сторони «добра», а іншої – «тотального зла», що підтверджується популярністю цієї тематики та викликає шквал обговорень в усіх соціальних мережах.

Наразі, у цьому конфлікті більше ролі почав відігравати Іран, він через свої медіа (та за допомогою мистецтва, а саме літератури, музики та кіно) поширює інформацію проти Ізраїлю та підтримує Палестину, намагається об'єднати ісламську цивілізацію навколо неї та вже навіть організував збройну атаку понад 200 ракетами, після чого Ізраїль наніс удар у відповідь. Характерним для цього нового етапу інформаційної війни стало поширене використання ботів, публікація фейкових та справжніх відео у Telegram, ТікТок та інших соціальних мережах щодо результату обстрілів та постраждалих.

Важливим у цьому конфлікті є те, що Ізраїль позиціонує себе, як єдина демократична країна регіону, через що вона постійно вступає у військові конфлікти з іншими представниками недемократичної ісламської цивілізації. Не дивлячись на широку мережу підтримки Ізраїлю у США, частим явищем, особливо останнім часом стали марші задля підтримки Палестини у західних державах. На це вплинула тривала пропаганда та публікація нелюдського відношення до палестинців, гуманітарних питань тощо, що спородило зерно

сумніву серед населення західних держав у питанні повної підтримки Ізраїлю і зменшило абсолютну підтримку однієї з держав, яку умовно відносили до західної цивілізації на користь ісламської.

Висновки до розділу III

У третьому розділі, проаналізувавши відносини між Росією та Україною, ми прийшли до висновку, що конфлікт між Україною та Росією є прикладом зіткнення західної та православної цивілізацій, що підкреслює теоретичну правоту Гантінгтона щодо сучасних конфліктів. Також розкрили основні розбіжності, історичні та політичні фактори, які мали ключові фактори щодо причин війни.

Ми зрозуміли, що відповідь Західної цивілізації, хоч і була, однак не дуже «потужною», бо, з одного боку, було створення коаліції між західними державами щодо постачання зброї Україні завдяки «Рамштайну», однак разом із цим відбулось посилення паралельного імпорту до Росії.

Висвітливши роль інформаційних воєн у міжцивілізаційних конфліктах, було зазначено, що культурні війни призводять до: формування поділу сприйняття на «друг» та «ворог», початку конфліктів із метою захисту власних цінностей на іншій території, зміцнення власних національних та культурних ідентичностей. Інформаційні війни сприяють: збільшенню напруги між цивілізаціями, дезінформації (яка може руйнувати можливі шляхи побудови діалогу між цивілізаціями), формуванню іміджу зовнішнього ворогу, мобілізації населення, прийняттю рішень урядами та міжнародними організаціями, підриву психологічного здоров'я населення.

Культурні та інформаційні війни є важливою складовою міжцивілізаційних конфліктів, а особливе місце у них належить пропаганді,

що стає певною альтернативою «гарячим» війнам (коли цивілізації та держави не хочуть вступати у пряму військову конфронтацію). Завдяки дезінформації та вмілій пропаганді вони можуть суттєво зменшити ефективність діяльності цивілізації, зіпсувати її відносини з іншими суб'єктами, психологічно подіяти на її населення, що робить інформаційну та культурну війну одним з найважливіших чинників сучасних міжцивілізаційних конфліктів, які необхідно не лише вміти проводити, як всередині так і ззовні, але й ефективно протидіяти їх впливу. У роботі це було показано на прикладах України та Росії, Китаю та Ірану.

Таким чином, міжцивілізаційні конфлікти в сучасному світі не лише змінюють геополітичний ландшафт, але й стають основою нових політичних стратегій держав, що підкреслює актуальність дослідження Гантінгтона для розуміння глобальних процесів

ВИСНОВКИ

Розглянувши історичний розвиток концепції «культура» та «цивілізація» було зроблено висновок, що ці поняття є складними та багатовимірними. У процесі еволюції ці поняття наповнювалися різними змістам залежно від культурного і філософського контексту, в якому культура ототожнювалась із сукупністю традицій, звичаїв та духовних досягнень певної спільноти, а цивілізація розглядалася як матеріальний і технократичний аспект суспільного прогресу, тому взаємодія цих понять формувала основи багатьох суспільних теорій. Суттєвий внесок у розуміння цих концепцій зробили європейські мислителі, як Йоганн Гердер, Освальд Шпенглер і Семюель Гантінгтон, кожен з яких висвітлював різні аспекти культури та цивілізації, та питання їх взаємозалежності. Зрештою, розуміння «культури» та «цивілізації» як взаємодоповнюючих явищ, дозволило не лише пояснити минулі процеси, а й розробити стратегії та передбачення міжкультурних взаємодій у сучасному світі.

Проаналізував теорію «зіткнення цивілізацій» Семюеля Гантінгтона, можна зазначити, що вона базується на припущенні, де після завершення епохи ідеологічного протистояння головною лінією розмежування у світі стали культурні та цивілізаційні відмінності. Гантінгтон стверджував, що конфлікти майбутнього відбуватимуться не між державами, а в більш широкому сенсі, між цивілізаціями, які мають унікальні релігійні, культурні та історичні основи. Основна ідея теорії полягає у визнанні існуванні цивілізаційних розломів, які є джерелом напруги, а глобалізація не «об'єднує» світ, а навпаки, підсилює усвідомлення відмінностей між культурами, що посилює конфліктність від зіткнення цивілізацій. Попри те, що теорія отримала значне визнання, вона також піддалась критиці за спрощення складної природи міжнародних конфліктів, ігнорування економічних, соціальних і політичних чинників, а також за ризик підсилення культурних стереотипів. Проте, значущість цієї роботи полягає у формуванні

нової парадигми для аналізу міжнародних відносин, що враховує культурні ідентичності, та залишається актуальною для розуміння динаміки світу.

Аналіз альтернативних теорій до концепції Гантінгтона показує, що сучасна наукова думка пропонує широкий спектр підходів до осмислення міжцивілізаційних взаємодій. Погляди таких дослідників, як Ганс Кюнг, Франсіс Фукуяма, акцентують увагу на можливостях співпраці, взаємозбагачення та уникнення цих конфліктів. Наприклад, теорія цивілізаційного плюралізму підкреслює значення взаємної поваги, толерантності та діалогу, стверджуючи, що цивілізації можуть гармонійно співіснувати, не втрачаючи своєї унікальності, ця теорія заперечує конфліктну основу взаємодії між цивілізаціями та наголошує на важливості пошуку спільних цінностей, що є підставою для співпраці. Фукуяма, зі свого боку, стверджував, що ліберальна демократія є кінцевим етапом еволюції людського суспільства, проте згодом визнав, що глобалізація і модернізація не завжди призводять до гармонії. Критика неолибералізму та визнання складностей у досягненні універсального порядку свідчать про необхідність більш гнучкого підходу до розуміння міжцивілізаційних процесів. Саме тому альтернативні теорії доповнюють та уточнюють концепцію «зіткнення цивілізацій», наголошуючи на важливості міжкультурного діалогу, соціальної рівності та економічної стабільності для створення умов мирного співіснування цивілізацій. Вони пропонують більш багатогранне розуміння природи сучасних глобальних конфліктів і можливостей їх вирішення.

Дослідив вплив міжцивілізаційних конфліктів зрозуміло, що саме ці конфлікти суттєво впливають на сучасну політику, визначаючи ключові тенденції розвитку міжнародних відносин. Вони ускладнюють формування глобального порядку, посилюють роль культурних, релігійних та цивілізаційних відмінностей у політичних процесах та змушують держави адаптувати свої стратегії до нового типу конфліктів. Одним із головних проявів міжцивілізаційних конфліктів є зіткнення різних культур, що

ускладнює співпрацю між державами. Наприклад, протистояння демократичних і авторитарних систем можна розглядати через призму між цивілізаційних зіткнень, що стало очевидним під час війни в Україні. Такі конфлікти змінюють баланс сил у світі, посилюють геополітичну напругу та формують чи розширюють нові альянси. Іншим важливим аспектом є вплив між цивілізаційних конфліктів на внутрішню політику держав. Вони сприяють підвищенню рівня націоналізму, формуванню нових стратегій національної безпеки, а також стимулюють мобілізацію суспільства навколо національних ідентичностей.

Аналіз війни між Україною та Росією крізь призму теорії «зіткнення цивілізацій» Семюеля Гантінгтона дозволяє виявити її цивілізаційні основи. Цей конфлікт виходить за межі традиційних політичних або економічних суперечностей і демонструє глибоке протистояння між різними цивілізаціями, їх цінностями та ідентичностями. Україна ж розташована на межі між західною та православними цивілізаціями, що робить її ареною геополітичного та культурного зіткнення, де, з одного боку, держава прагне інтегруватися до західної цивілізації, з її аспектами – демократичними цінностями, свободою слова та верховенством права. З іншого боку – Росія, як стрижнева держава православної цивілізації, намагається зберегти свій вплив і домінування над Україною, розглядаючи її як частину своєї історичної та культурної спадщини. Війна в Україні стала також боротьбою за національну ідентичність, яка все більше асоціюється із західними цінностями, що викликає спротив з боку Росії. Таким чином, війна між Україною та Росією може бути інтерпретована як зіткнення цивілізаційних моделей, де однією з ключових причин конфлікту є протиріччя між цінностями, традиціями та культурними орієнтирами двох різних цивілізацій.

Визначаючи роль медіа та пропаганди у посиленні між цивілізаційних конфліктів можна зазначити, що вони відіграють ключову роль у цьому процесі. У сучасну епоху цифрових технологій та глобальної комунікації ці

інструменти стали потужним засобом впливу на масову свідомість, що дозволяє спрямувати громадську думку, формувати культурні та політичні стереотипи, підсилювати відчуття розмежування між цивілізаціями. Пропаганда часто використовується для створення викривлених образів інших цивілізацій, посилення негативного ставлення до їхніх культурних і релігійних традицій. Вона сприяє формуванню конфронтаційної риторики, розпалювання страху та недовіри, що ускладнює конструктивних діалог. Медіа слугують каналом для поширення наративів, які підсилюють культурні протистояння, як, наприклад, використання рейкових новин, маніпуляцій фактами та одностороннього висвітлення подій, що сприяє поляризації суспільств та створенню інформаційних бар'єрів між цивілізаціями. Інформаційні війни стали невід'ємною частиною між цивілізаційних конфліктів, дозволяючи державам і недержавним акторам впливати на глобальні процеси через контроль інформаційних потоків. Це особливо проявляється у контексті гібридних воєн, де медійна стратегія є ключовим інструментом впливу. Таким чином роль медіа та пропаганди у міжцивілізаційних конфліктах полягає у посиленні культурних і ціннісних розбіжностей, що потребує особливої уваги до питань медійної грамотності, етики та глобального співробітництва для зменшення їх деструктивного впливу.

Якщо крізь призму цієї роботи поглянути на актуальне та турбуюче питання не лише України, а й заходу(Європи) щодо політики Трампа, його плану перемоги, який передбачає заморозку конфлікту шляхом поступок територій від України, то можемо зазначити, що Трамп є тією людиною, яку Фукуяма називав «мегалотиміком», тобто його інтереси йдуть проти встановлених норм, а його ціль є «планетарна» шана та повага, він протиставляється «ізотимікам», які намагаються балансувати на сталих нормах та не намагаються глобально впливати на світ. Разом з цим, також треба зазначити, що Трамп не дуже чемно поводить з західною цивілізацією у розумінні Гантінгтона, який вважав, що сила заходу у єдності

між Державами-стрижнями, коли Трамп намагається «відвернутися» від європейського питання на своєю риторикою (щодо виходу США з НАТО) ставить під питання обороноспроможність Європи. Разом з цим також треба згадати, що хоч Трамп і прагне «замороження» конфлікту, однак разом з цим він і розуміє, що конфлікт між цивілізаціями не стосується лише України, він торкається усієї західної цивілізації, тобто швидке закінчення конфлікту між двома цивілізаціями ще дозволить «переорганізуватися» західній цивілізації та зробити необхідні висновки, щодо можливих конфліктів, бо після розпаду Югославії, ніхто і не міг подумати про ще один жорстокий та кривавий конфлікт на Європейському континенті. Позитивною тенденцією щодо «західної» приналежності України також є те, що стрижнева держава західної цивілізації намагається говорити та узгоджувати свій план з державою-учасницею, тобто вже зроблені відповідні висновки щодо того, до якої цивілізації належить Україна і що це є глобальним викликом, а не лише конфліктом, чи спецоперацією «внутрішніх справ» однієї цивілізації.

Список використаних джерел

1. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. URL: <https://uahistory.co/book/civilhistory/>
2. Montesquieu, The Spirit of Laws. URL: <https://historyofeconomicthought.mcmaster.ca/montesquieu/spiritoflaws.pdf>
3. Johann Gottfried von Herder, Excerpts from Reflections on the Philosophy of the History of Mankind. URL: <https://germanhistorydocs.org/en/the-holy-roman-empire-1648-1815/johann-gottfried-von-herder-excerpts-from-reflections-on-the-philosophy-of-the-history-of-mankind-1784-91.pdf>
4. Franz Boas the mind of primitive man. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2287034/component/file_2287035/content
5. Clifford Geertz the impact of the concept of culture on the concept of man. URL: <https://web.mit.edu/allanmc/www/geertz.pdf>
6. Spengler O. Der Untergang des Abendlandes : Umriss einer Morphologie der weltgeschichte. Zweiter Band, Munchen 1922, - 163 с.; 538-539 с. URL: <https://archive.org/details/deruntergangdesa00spen2/page/n5/mode/2up>
7. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII-XX століть URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Potulnytskyi_Volodymyr/Ukraina_i_vsesvitnia_istorii_a_Istoriosofiiia_svitovoi_ta_ukrainskoi_istorii_XVII_-_XX_stolit.pdf?
8. Gordon Childe what happened in history. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.100247/page/n5/mode/2up>
9. Samuel P. Huntington The clash of civilization and the remaking of world order. 1996

URL:

<https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf>

10. Алексеєнко І. Світові цивілізації в історичній динаміці // Політичний менеджмент. 2004

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/alekseenko_svitovi.pdf

11. Karl Marx. Grundrisse. URL:

<https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/grundrisse.pdf>

12. Jared Diamond GUNS, GERMS AND STEEL. URL:

https://ia800201.us.archive.org/26/items/fp_Jared_Diamond-Guns_Germs_and_Steel/Jared_Diamond-Guns_Germs_and_Steel.pdf

13. Шевчик І.Р. Даглас норт про залучення інституційного аналізу до історії економіки. URL:

https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_7/228_Szewczyk_20_7.pdf

14. Тетяна Данилова, Валерія Юдіна А. Тойнбі та його універсалістське дослідження історії. URL:

<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/6653636.pdf>

15. П. Е. Герчанівська Культура в парадигмах XX-XXI ст.

URL:

https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Gerchanivska_Culture-in-XX-XXI-cent-paradigm.pdf

16. ВеберМ. Протестантська етика і дух капіталізму.

URL:https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FWeber_Max%2FProtestanska_etyka_i_dukh_kapitalizmu.doc

17. Francis Fukuyama's The End Of History and the Last Man. URL:

https://old.tsu.ge/data/file_db/anthim/011.pdf

18. Дмитренко К. С. ЮРГЕН ГАБЕРМАС: ВІД РЕФЛЕКСІЇ ДО КОМУНІКАЦІЇ. URL:
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1559bde5-de3f-425f-b94c-e b12651a5d90/content>
19. Robert O. Keohane After hegemony Cooperation and Discord in the World Political Economy. URL:
<https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5526008/course/section/6018534/%28Principal%29%20KEOHANE%20R.%20%281984%29.%20After%20hegemony%20cooperation%20and%20discord%20in%20the%20world%20political%20economy%281%29.pdf>
20. Зануда А. 10 років Мюнхенській промові Путіна: тези і події. URL:
<https://www.bbc.com/ukrainian/features-38907631>
21. Sen A. Identity and Violence: The Illusion of Destiny (Issues of Our Time) N.Y.: WW Norton & Co, 2007. 240 p.
22. Дмитренко К. С. Юрген Габермас: Від рефлексії до комунікації. URL:
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1559bde5-de3f-425f-b94c-e b12651a5d90/content>
23. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів: Новий Світ-2000, 2015. – 766 с.
URL:
https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fshron3.chtyvo.org.ua%2FAvtorskyi_kolektyv%2FIstoriia_politychnoi_dumky.pdf
24. Шохін Ст. До. Ганс Кюнг і пропонований ним проект глобального етосу. Питання філософії. 2004. № 10. С. 21-34.

25. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. К. - 1999. - 300 с
26. Francis Fukuyama America at the crossroads democracy, power, and the neoconservative legacy. 2006, – 282 p.
27. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку: Від прадавніх часів до Французької революції. URL:
<http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%A4%D0%A3%D0%9A%D0%A3%D0%AF%D0%9C%D0%90-9%201%20-%20%D0%92%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BA%D1%83%202014%20576%D1%81.pdf>
28. Фукуяма Ф. Лібералізм і його протиріччя/пер. з англ. Катерина Діса. – К.: Наш Формат, 2023. – 152 с.
29. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій?. – in Foreign Affairs, Summer 1993, volume 72, number 3, pp.22-49.
30. Міршаймер Дж. Трагедія великодержавної політики. — Київ: Основи, 2001. – с.: 23–45, 110–128.
31. Саїд Е. Орієнталізм. — Нью-Йорк: Pantheon Books, 1978.
32. Най Дж. Лідерство та м'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці. — Нью-Йорк: PublicAffairs, 2008. — с.: 22–36, 84–95.
33. Льюїс Б. Що пішло не так? Зіткнення між ісламом і сучасністю на Близькому Сході. — 2003.
34. Thirty Years' War. — History.com Editors. URL:
<http://www.history.com/topics/european-history/thirty-years-war>

35. Малик Й., Сінгх В.Б. Hindu Nationalists In India: The Rise Of The Bharatiya Janata Party. — Boulder, Colorado: Westview Press, 1994. — с.: 78–95.
36. Артінгер Б. Buddhist Nationalism and Extremism in Myanmar and North America. – 2023. URL:
<https://www.e-ir.info/2023/08/31/buddhist-nationalism-and-extremism-in-myanmar-and-north-america/>
37. Дені Родрік. Відверта розмова про торгівлю.
URL:https://www.google.com.ua/books/edition/%D0%9E%D1%82%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80/LM_kDwAAQBAJ?hl=ru&gbpv=1&pg=PT3&printsec=frontcover
38. Родрік Д. Парадокс глобалізації: Демократія та майбутнє світової економіки. – 2010.
- 39 Pursuing Peace: Commemorating Dag Hammarskjöld. — 2011. URL:
<https://www.un.org/en/chronicle/article/preventive-diplomacy-united-nations>
40. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text
41. Органські А.Ф.К. Світова політика. — Нью-Йорк: Alfred A. Knopf, 1958. — с.: 102–118.
42. Еллісон Г. Пастка Фукідіда: Чи зможуть США та Китай уникнути війни? – Київ: Основи, 2017. – с. : 89–102, 145–160.
43. Арендт Г. Витоки тоталітаризму. — 1951. — стр: 243–268.
44. Про проведення спеціальної воєнної операції. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0

[%BD%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97](#)

45. Франко І. «Свободная Россия»//Франко І. Зібрання творів у 50 ти томах Т. 46, кн..1 – 539 с.

46. Франко І. Подуви весни в Росії// Франко І. Вибрані твори у 3х томах. Т. 3. Літературознавство і публіцистика. – Дрогобич: Коло, 2004. – 543 с.

47. Франко І. Одвертий лист до гал. Української молодезі// Франко І. Вибрані твори у 3х томах. Т. 3. Літературознавство і публіцистика. – Дрогобич: Коло, 2004. – 572 с.

48. Донцов Д. Вибрані твори у 10 т. (Дрогобич-Львів, 2011 – 2016). URL: <http://dontsov-nic.com.ua/dontsov-d-vybrani-tvory-u-10-t-drohobych-lviv-2011-2016/>

49. Маланюк Є. Дмитро Донцов Д.Донцов // Маланюк Є. Книга спостережень. — К., 1997. — С. 345.

50. Remarks by President Biden Announcing Response to Russian Actions in Ukraine

URL:

<https://ua.usembassy.gov/remarks-by-president-biden-announcing-response-to-russian-actions-in-ukraine/>

51. Борис Гуменюк, Геополітика в сучасному світі. Війна Росії проти України. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/5-2022.pdf>

52. Solli, P.E., Solvang, Ø. (2022). ‘Finland and Sweden’s Path Towards NATO’, RUSI, 13 April. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/finland-and-swedens-path-towards-nato>

53. Nidhi Verma India's Russian oil imports rise to nine-month high in April – Reuters URL: <https://www.reuters.com/business/energy/indias-russian-oil-imports-rise-nine-month-high-april-2024-05-21/>
54. Сашко Шевченко Росія купує західні мікрочипи через Киргизстан. Чи може ЄС покласти цьому край? – Радіо Свобода URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyrgyzstan-rosiya-sanktsiyi-yes/32787187.html>
55. Вікторія Козир, Фінансова допомога Україні — що змінилося за 1000 днів війни. URL: <https://finance.novyny.live/finansova-dopomoga-ukrayini-shcho-zminilosia-za-1000-dniv-viini-212256.html>
56. Баган О. Rossica: Російська цивілізація в історіософських інтерпретаціях: Нариси, – Тернопіль, 2022, – 127 с.
57. Johannes Binder, Moritz Schularick Was kostet es, die Ukraine nicht zu unterstützen? URL: https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/fis-import/92541751-97c2-4c8f-9067-730998a3fa07-KPB_179_DE.pdf
58. Бучин М.А., Тиндик У.М., Проблема тайваню та перспективи її врегулювання у контексті російсько-української війни, Регіональні студії. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2022.29.5>
59. Голянич Б. В. Внутрішня політика Китаю на сучасному етапі: реформування органів державної влади та їх завдання, - вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки, – 2023. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/14325>
60. Завада Ярина Ігорівна, Данчук Галина Дмитрівна Особливе становище Тайваню на міжнародній арені та його роль у протистоянні США та Китаю, -

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ПОЛІТИКУС», випуск 5, 2022. URL:
http://politicus.od.ua/5_2022/17.pdf

61. Aftandilian G. Israel-Iran Shadow War in Syria intensifies Amid International Developments. Arab Center Washington DC. 2022. URL:
<https://arabcenterdc.org/resource/israel-iran-shadow-war-in-syria-intensifies-amid-international-developments/>

62. Панова Ірина, Жеваго Олександр, Перспективи співробітництва України та Ірану, - вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, випуск 15, 2022. URL:
<https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/20836/19571>

63. Assassination of IRGC officer is new phase in Iran-Israel shadow war - analysis. The Jerusalem Post. June 3, 2022. URL:
<https://www.jpost.com/middle-east/iran-news/article-708495>

64. Кузьмук О.М., Любчук В.В. Пропаганда як зброя: соціальний дискурс. URL:
<http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/634/0/13376-1?inline=1>

65. Драбюк С.С., Пропаганда та її види. Шляхи протидії пропаганді. URL:
<http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/258841/255602>

66. Юлія Гук, Особливості розгортання конфлікту у різних сферах суспільства: етичний аспект, ВІСНИК ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ Філософські науки. 2007. Вип. 10. С .192–200. URL:
http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/10_2007/19.pdf

67. Марценко Н. С. Поняття та види інформаційних війн. URL:
<http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/943/925>

68. Марк Омелянюк, Захист російськомовних та «гра на нервах». URL:
<https://suspilne.media/122115-zahist-rosijskomovnih-ta-gra-na-nervah-mzs-rf-vistupiv-z-nizkou-zaav-sodo-ukraini/>

69. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3894-20>
70. Лариса Масенко, Дерусифікація України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/derusyifikatsiya-ukrayiny-kultura/32864928.html>
71. Ирина Субота, Як і навіщо російська пропаганда шукає біолабораторії США в Україні та світі? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/09/22/7368473/>
72. Юрій Кобзар, Постріл собі в ногу: РФ заблокувала Discord. URL: <https://www.unian.ua/war/viy-na-v-ukrajini-rf-zaboronila-discord-chim-porushila-z-v-yazok-svojim-viyskam-12782694.html>
73. Düben, B.A. (2022). What Putin’s War in Ukraine Means for the Future of China-Russia Relations. LSE IDEAS, 6-7. URL: <https://cutt.ly/bwWayi8e>
74. McCarthy, S. (2022). China’s promotion of Russian disinformation indicates where its loyalties lie. CNN World. URL: <https://cutt.ly/nwWaym2w>
75. Majid, A. (2022). How Chinese state media outlets use Facebook to promote pro-Russia misinformation. PressGazette. 2022. URL: <https://cutt.ly/ZwWayGu9>
76. Tondo, L. & Ni, V. (2022). China’s pro-Russia propaganda exposed by online activists. The Guardian. 2022. URL: <https://cutt.ly/TwWausV9>
77. Taking Taiwan Through Cyber (N.d) Defending Taiwan. American Enterprise Institute. URL: <https://cutt.ly/fwWat37k>
78. Bastlan, A.A. (2022). China Is Stepping Up Its Information War on Taiwan. Foreign policy. URL: <https://cutt.ly/SwWauSLU>
79. Руна О., Шинкарук Н. Інформаційні війни і кібервійни КНР. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/100/83>

80. Ута Штайнвер, У яких країнах і чому заборонений ТікТок? URL: <https://www.dw.com/uk/u-akih-krainah-i-comu-zaboronenij-tiktok/a-65698282>
81. Boxy Chen, TikTok and Surveillance Capitalism: A Survey of Users on Power Imbalances and Potential Harms. URL: https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/28308/1/Chen%2C%20Boxi_MRP%20Final.pdf
82. Крижний А. ТікТок розробляє копію свого алгоритму рекомендацій для США, щоб уникнути заборони. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/05/31/714489/>
83. Юрчак Віталія Михайлівна, Близькосхідні конфлікти у двосторонніх взаєминах Французької республіки та Сполучених Штатів Америки. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yurchak_Vitaliia/Blyzkoskhidni_konflikty_u_dv_ostoronnikh_vzaiemynakh_Frantsuzkoi_Respubliky_ta_Spoluchenykh_Shtativ_A.pdf
84. Гафійчук А.С., Інформаційне протиборство у контексті перебігу та врегулювання Ізраїльсько-Палестинського конфлікту», Київ 2021. URL: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/53969/1/%D0%93%D0%B0%D1%84%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA_.pdf

АНОТАЦІЯ

Кириєєв А. С. Вплив зіткнення цивілізацій на сучасну світову політику (магістерська робота). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. – 83 с. (рукопис).

Робота присвячена аналізу впливу міжцивілізаційних конфліктів на сучасну світову політику. У дослідженні розглядається історичний розвиток понять «культура» та «цивілізація», а також аналізується теорія «зіткнення цивілізацій» Семюеля Гантінгтона. Особливу увагу приділено альтернативним теоріям, що розширюють розуміння взаємодії між цивілізаціями. На прикладі війни між Україною та Росією у роботі досліджується вплив міжцивілізаційних конфліктів на політичні процеси. Проаналізовано роль медіа та пропаганди у посиленні таких конфліктів, а також їхній вплив на міжцивілізаційні конфлікти. Результати дослідження підкреслюють значення нових підходів до глобального управління та сталості в світі. Робота може стати основою для подальших наукових досліджень у сфері міжцивілізаційних відносин та глобальної політики.

Ключові слова: культура, цивілізація, міжцивілізаційні конфлікти, теорія «зіткнення цивілізацій», Семюель Гантінгтон, Френсіс Фукуяма, війна між Україною та Росією, пропаганда, міжкультурний діалог.

ANNOTATION

Kyrieiev A. S. The Impact of the Clash of Civilizations on Modern World Politics (Master's Thesis). – Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2024. – 83 pages (manuscript).

This work is dedicated to analyzing the impact of intercivilizational conflicts on modern world politics. The research explores the historical development of the concepts of «culture» and «civilization» and provides an in-depth analysis of

Samuel Huntington's «Clash of Civilizations» theory. Particular attention is given to alternative theories that expand the understanding of interactions between civilizations. Using the example of the war between Ukraine and Russia, the study examines the influence of intercivilizational conflicts on political processes. The role of media and propaganda in intensifying such conflicts and their impact on civilizational clashes is also analyzed. The research highlights the importance of new approaches to global governance and ensuring stability in the world. Thus, the study could serve as a foundation for further academic research in the field of intercivilizational relations and global politics.

Keywords: Culture, civilization, intercivilizational conflicts, «Clash of Civilizations» theory, Samuel Huntington, Francis Fukuyama, war between Ukraine and Russia, propaganda, intercultural dialogue.